Gondolatok a Magyar Kultúra Napjára

A Himnusz – nemzeti imánk. Nemcsak nemzeti ünnepeink meghatározó szimbóluma, hanem a zsoltároskönyveinkben is megtalálható szakrális énekünk. Kevés nemzet kultúrájában működik ez a kettősség. Éppen ezért érzem úgy, hogy Kölcsey Ferenc Himnusza sokszorosan is nemzetünk szimbóluma.

Mindenekelőtt a Kárpát-medencében és szerte a nagyvilágban szétszórt magyar nemzeti közösségeink kulturális sokszínűségében az egységet teremti meg. Hisz ahol felcsendül a Himnusz – melynek halhatatlan zenéjét Erkel Ferenc szerezte 1844-ben –, ott él még s jelen van a magyar kultúra.

Ugyanakkor a Himnusz teremti meg – ha mostanában sajnos csak időnként, rövid időre is – a sokunk által annyira áhított nemzeti egységet. Erdélyben például régi hagyomány az új év érkezésének kettős megünneplése. A hivatalos éjféli harangkondulás után egy órával a magyar rádióban vagy televízióban a Himnusz, majd a Szózat meghallgatásával szentesítjük itt Erdélyben az új évet. Mert ekkor néhány percig együtt van a nemzet, együtt vannak magyar közösségeink politikai és felekezeti hovatartozástól függetlenül. És jó érzés ennek részese lenni.

De ne feledjük, a Himnusz születése előtti időkben a nemzet fogalmának az értelmezése is más volt. A 19. század első feléig magyar közösségeinkben erősebben élt a rendi és a felekezeti hovatartozás tudata, mint a nemzetié. Így a katolikus gyülekezetek ünnepekkor a Boldogasszony anyánk kezdetű, ma Régi magyar himnusznak ismert dalt énekelték, míg a reformátusok a 90. vagy Genfi zsoltárt, a Tebenned bíztunk eleitől fogva kezdetű egyházi éneket. Fokozatosan a nemzeti identitás a felekezeti fölé került, ez az évszázad a mai értelemben vett nemzetünk kialakulásának az időszaka, s ezért is válhatott a század végére, a századfordulóra, Kölcsey nemzeti érzelmekkel teli költeménye vallási hovatartozás nélkül minden magyar himnuszává.

Így a Himnuszunk születését akár a nemzet felélesztésének a szikrájaként is tekinthetjük. Hisz amikor 1823 januárjában Kölcsey Ferenc leírta halhatatlan sorait, az „Isten, áldd meg a magyart”, még nem tudta, nem is tudhatta, hogy a Gondviselés már kiterjesztette nemzetünkre odafigyelését: az év első napján megszületett Petőfi Sándor. Petőfi költészete ma éppúgy nemzeti szimbólumunk, mint a Himnusz, éppúgy összefogja nemzetünket itt a Kárpátok ölelésében és szerte a nagyvilágban.

A Himnusz születése után kezdődtek azok a társadalmi átalakulások, melyeknek eredményeként megjelentek nemzeti intézményeink, például a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Színház. Ha ma egységes magyar kultúrnemzetről beszélünk, akkor annak gyökereit a Kölcsey Himnuszának születését követő esztendőkben kell keresni. Ugyanebben az időszakban indulnak be azok a társadalmi folyamatok, melyeket ma úgy neveznék, hogy a magyar kultúra demokratizálódása. Annak a felismerése, hogy a magyar kultúra nem a társadalom csúcsán élők kiváltsága, hanem minden magyaré, tehát összmagyar. Pont ez a közművelődés lényege. Minden társadalmi rétegnek hozzá kell járulnia, sőt olykor áldozatot is kell hoznia annak érdekében, hogy a kultúránk szövete az egész nemzetünket minél színesebben és minél gazdagabban behálózza. Mert ez a nemzet megmaradásának a záloga. Ebben az időszakban intézményesülnek a közművelődés égisze alatt a kulturális életünkben azok a folyamatok, melyek során magyar közösségeink egyszerre válhatnak kultúrateremtőkké és -fogyasztókká. És mennyire különös, hogy a közművelődés szavunkat nem lehet lefordítani a világ egyetlen nyelvére sem úgy, hogy visszaadja annak sajátosan magyar értelmezését. És mennyire fontos az, hogy az elmúlt másfél évszázadban történelmi egyházaink felismerték, különösen itt Erdélyben, hogy a hitélet mellett a közművelődési életnek van a legerősebb nemzetmegtartó és közösségformáló ereje.

A Magyar Kultúra Napját csak negyed évszázada, 1989 óta ünnepli az egyetemes magyarság. Attól az évtől kezdve, amelyben a történelem kereke újra

2006. május 7-én avatták fel Budakeszin V. Majzik Mária Himnusz-szobrát

visszafordította Közép-Európa népeit kontinensünk demokratikus világába. Így az erdélyi magyarságot is. De ezzel együtt a vallási és nemzetiségi szempontból sokszínű közegben élő magyar közösségünk új kulturális erőtérbe került. Hazai művelődési életünket a régi kulturális erővonalak mentén, de új viszonyítási rendszerekben kell építenünk, ha a körülöttünk gyorsan változó világgal lépést akarunk tartani. Mindenekelőtt a nagy kérdés: hogyan viszonyulunk önmagunkhoz, saját kultúránkhoz, hisz minden máshoz-mérettetésnek ebből kell kiindulnia. És itt a feladat: meg kell találni a hagyományőrzés és a korszellem megkövetelte állandó megújulás egészséges, kulturális értékteremtő egyensúlyát. A második viszonyítási rendszer az egyetemes magyar kultúrához való mérettetésünk. Vagyis hogyan sikerül erdélyi magyar kulturális értékeinkkel gazdagítani az anyaország, a Kárpát-medence és a világ magyar diaszpórájának közösségét, de ugyanakkor ezeknek a közösségeknek a kulturális értékeit hogyan tudjuk alkotó módon beépíteni a honi művelődési életünkbe. A harmadik viszonyítási rendszer az itthoni multikulturális közeggel való építő jellegű együttműködés kialakítása, s a román állami kulturális adminisztráció forrásainak kihasználása művelődési életünk gyarapítására. Hisz ez utóbbihoz, mint adózó polgároknak, jogunk van, mint ahogy ahhoz is, hogy kulturális életünk formálásáról hazai magyar közösségünk autonóm módon, hivatalosan is dönthessen. Végül, de nem utolsósorban az európai és az egyetemes kultúrához is kötődünk. Bízunk-e önmagunkban annyira, hogy higgyük: erdélyi kultúránk egyetemes értékeket terem(t) s ezt meg kell mutatni a nagyvilágnak? De ezt megtenni nem kis erőfeszítés. Hisz ehhez olykor tudomásul kell vennünk, hogy sajátos kisebbségi kultúránk általunk való megélését mások nem éppen úgy látják és értékelik, mint ahogyan mi szeretnénk. Ez pedig nem mindig esik jól. Nem is beszélve arról, hogy kilépve a nagyvilágba, egyetemes kulturális értékeink felmutatásához anyanyelvünk mellé némi idegen nyelvismeret is szükségeltetik.

Szóval számomra, akinek a sors kegyessége révén megadatott, hogy az elmúlt közel negyed évszázadban cselekvő részese lehettem az erdélyi magyar közművelődési élet alakításának, ennyi mindent jelent a Himnusz a Magyar Kultúra Napján.

DÁNÉ TIBOR KÁLMÁN

GAGAUZ FÖLDÖN

Október végén Kisinyovban részt vettem egy népegészségügyi konferencián. Úgy adódott, hogy a helyi történelmi múzeum munkatársával és a jászvásári rádió kisebbségi műsorának szerkesztőjével ellátogattunk Gagauziába. Másfél órányi autózást követően hatalmas útszéli építményhez érkeztünk, mely a Moldova Köztársasághoz tartozó Gagauzia (Gagauz Yeri) kétnyelvű üdvözletét, valamint a gagauz és moldáv címert és zászlót ötvözte magában.

A baskán vendégeként

Néhány települést elhagyva, Gaidar falu határában a kormányzó (baskán, bashcan) elegáns fekete kocsija várt, a sofőr illedelmesen bemutatkozott. Őt követve, úttalan utakon haladva mesebeli helyre, gyönyörű tavak közé, pávákkal benépesített területre értünk. Mintha összeesküvésre vagy éppen a függetlenség kikiáltására gyűltek volna össze – másfél tucatnyi férfi, fontos személyiség: egykori és mai kormányzó, képviselők, polgármesterek. Egy megtermett kutya vigyázott rájuk.

Mihail Formuzal, Gagauzia kormányzója látható érdeklődéssel elegyedett szóba velünk, és kitűnő vendéglátónak bizonyult. Emberségesen és szeretetteljesen viszonyult hozzánk. Türelmesen megvárta, hogy elfogyasszuk a jó meleg birkagulyást, és csak azt követően veselkedett neki az interjúnak. Amikor megtudta, hogy erdélyi magyar vagyok, nagy lelkesedéssel felemlegette Tusványost, hiszen idén a nyári tábor meghívottja volt. Kellemes emlékeket elevenített fel, majd előkapta telefonját, és rögtön felhívta barátját, Szilágyi Mátyás kisinyovi nagykövetet. Az orosz társalgásból nem értettem semmit sem, de amikor kezembe nyomta a telefont, és tört románsággal tudtomra adta, hogy ki van a vonal végén, bizony nagyon jólesett a gesztus. A számunkra kedves ismerős, az egykori kolozsvári főkonzul jelentkezett a vonal végén.

A gagauzok két-, sőt háromnyelvűek. A törökkel szoros rokonságban levő, saját írással nem rendelkező gagauz nyelv az anyanyelvük. Szinte ugyanolyan folyékonyan beszélnek oroszul, ami annak idején államnyelv volt, tanítása most is előtérben van, a cirill feliratok dominálnak. Amúgy a Pruttól keletre az orosz a világnyelv, közös kommunikációs lehetőség az egykori Szovjetunió egykori és mai népei között. Románul, az itteni fogalmak szerint moldávul sok gagauz nem tud, és aki igen, az is törve és akcentussal beszéli. Az átlagos gagauz rosszabbul beszéli ezt a nyelvet, mint az átlagos erdélyi magyar. Mindenesetre a törvény szerint három hivatalos nyelve van Gagauziának.

Amúgy a bolgár nyelv használata is elterjedt a környéken, főleg Taraklia városkában és az azonos nevű közigazgatási területen, ahol jelentős számú bolgár kisebbség él. Annak idején olyan elképzelés is létezett, hogy a Moldova Köztársaságban élő gagauzok és bolgárok közösen alkos-

sanak autonóm tartományt. A bolgárok azonban ettől elálltak, mivel a Dnyeszteren túli nagyobb bolgár közösség kiszorult volna ebből a közigazgatási formából.

A baskán főleg románul beszélgetett velünk, néha akadozva, párszor orosz kifejezésekhez fordulva segítségül. Elmondása szerint ritkán ad románul interjút, a kisinyovi rádió számára oroszul szokott nyilatkozni.

Mihail Formuzal 1959. november 7-én született Odesszában. Tizennyolc éven át a katonaságban szolgált, veszélyes területeken (állítólag Afganisztánban), ezért már 35 évesen nyugdíjba került. Pontosan akkortájt, amikor Moldova hivatalosan is elismerte a gagauz tartomány önállóságát. Ezután közössége jogainak képviseletét vállalta fel, sorsa jobbulásáért tesz-vesz nap mint nap. Két mandátumon át Ceadir-Lunga kisváros polgármesteri tisztségét töltötte be, majd kormányzóvá választották, sőt újraválasztották ebbe a legmagasabb tisztségbe. A bűvös hármas számhoz érkezve: három fiútestvére, három leánytestvére és három gyermeke van. A legnagyobb, Cristina, a lehető legtávolabb, Ausztráliában él a férjével együtt. Öt nyelvet tökéletesen beszél, a már említett gagauz, orosz és román nyelv mellett angolul és franciául tud. Nagyobbik fia Essenben németül tanul, míg a kicsi, Igor csak kilencéves.

A szerző és a baskán

Gagauz autonómia és identitás

A baskán a lexikális adatoknál hivatalosabb adatokkal szolgál: 164 ezren élnek Gagauzia 1848 négyzetkilométerén. A három város és 23 falu összlakosságának 86 százaléka gagauz. Négy terület alkotja az autonóm tartományt, közülük kettő a gagauz tömbtől különálló falu, amelyek gagauz többsége annak idején megszavazta a Gagauziához való tartozását. A lakosság főleg mezőgazdaságból él, gabona-, zöldség- és gyümölcstermesztésből, bortermelésből, állattartásból. Százötvenezres juh-, emellett jelentős szarvasmarha-állománnyal rendelkeznek, jelentős a pávatenyésztés. Sokan Törökországban, Oroszországban vállalnak idénymunkát, vagy akár hosszabb időn át ott dolgoznak. Nincsenek nyelvi nehézségeik. A tehetősebbek hazajönnek, és házat építenek maguknak.

A baskán röviden ismerteti „országa" történetét és álláspontját a legfontosabb politikai kérdésekben. A tartomány autonómiája még a volt Szovjetunióban jött létre, hiszen a gagauzok 1991-ben elsőként jelentették be önrendelkezési igényüket, amit Chişinău 1994 karácsonyát megelőzően fogadott el. Az 1998-ban életbe lépett alkotmány kimondja, hogy Gagauzia autonóm területhez tartoznak mindazok a községek, ahol a gagauzok a népesség több mint 50 százalékát teszik ki, valamint azok a helységek, ahol a helyi népszavazásokon a többség Gagauziához akar tartozni.

A harmincöt tagú parlamentet, az úgynevezett Halk topluşut (Népi Gyűlést) négyévente választják. A baskánt (kormányzót) is, aki egymás után legfeljebb kétszer töltheti be mandátumát; ő Gagauzia legmagasabb rangú hivatalnoka, egyben Gagauzia kormánya, a Végrehajtó Tanács feje, továbbá a moldovai kormány mindenkori tagja. Moldova Köztársaság törvényeit és alkotmányát maximálisan tiszteletben tartják, nem hoznak azokkal ellentétben álló határozatokat. Az önmeghatározás békés eszközeit alkalmazzák, és nyilvánvalóan nincs saját hadseregük és rendőrségük, saját pénzt nem nyomtatnak.

Gagauziában alacsonyak az átlagbérek, de az autonómia lehetőséget ad saját gazdaság kialakítására, saját értékeikre hagyatkozva. Minden beszedett adó Gagauzia területén marad, és az államtól is kapnak támogatást (vámok). Az autonóm gagauz tartománynak saját intézményei vannak: egyetem, iskolák, kulturális intézmények (például saját múzeum). Az egyetem négy karán főleg oroszul folyik az oktatás, de gagauz, angol és német nyelven is oktatnak. Összesen mintegy kétezer fiatal jár ide.

A gagauzok egykori nomád népek leszármazottai, gazdag történelemmel. Európai népnek tartják magukat. Török eredetükön és az egykori Bolgárországhoz való tartozásukon túl ismertetőjük, hogy pravoszláv ortodox vallásúak. A világ tizenkilenc országában élnek, képviselőik háromévente találkoznak. A Gagauzián kívüli mintegy 45 ezer gagauz elsősorban a szomszédos Ukrajnában, valamint Bulgáriában, Görögországban, Oroszországban, Kazahsztánban és az Egyesült Államokban él. A legutóbbi, 2011. évi népszámlálás

szerint Romániában 45-en vallották magukat gagauznak.

Moszkva, Szentpétervár, Buhara, Isztambul – olyan Gagauzián kívüli központok, ahol a gagauz nép történelmét kutatják. És alig több mint kétszázezer személy sorsát tartják nyilván.

Testvértelepülés kerestetik

Gaidar (Haydar) négyezer lakosnál nagyobb, abszolút gagauz többségű falu. Kiosya Ilya polgármester otthonában fogad, teával és helyi ételkülönlegességekkel, töltött savanyú paprikával, húsos káposztával kínál. Miközben beszélgetünk, a háttérben a gagauz rádióadó (Radio Komrat) keleties zenét sugároz. A településen a három legjelentősebb és mihamarabb megoldásra váró feladatnak tartja az ivóvízhálózat korszerűsítését, az utak járhatóságának a javítását, valamint az egykori, ám ma is szennyező szovjet hulladéklerakat semlegesítését. Biztatónak tartja viszont, hogy a falu monográfiáját nemrég adták ki orosz nyelven, továbbá 2013. augusztus végén első alkalommal szervezték meg a Gaidar koraflari elnevezésű szőnyegfesztivált. A faluban több tucatnyian foglalkoznak szőnyegszövéssel, értékteremtő és hagyományőrző tevékenységük amolyan élő múzeumnak tekinthető. A kisebb méretű ajándék szőttesek már tíz eurótól kaphatók, míg a több méteres szőnyegek ára száz euró felett kezdődik.

A polgármester és felesége vendégszeretetből jelesre vizsgázik. Ráadásul meghívnak az idei szőnyegfesztiválra. Sőt, az elöljáró abbéli óhaját is kifejezi, miszerint jó lenne testvérkapcsolatot kialakítani romániai településsel. Székelyföldivel? Nagyszerű lenne!

Egyébként a baskán is utalt arra, hogy a gagauzok nyitottak az együttműködésre, és Romániában többek között Kovászna és Hargita megyék irányába kezdeményezik a kapcsolatfelvételt.

Lenin és Atatürk

A gagauz autonóm terület fővárosa Komrat. Huszonkétezer lakos él itt. Otthont nyújt Gagauzia (Gagauz Yeri) legfontosabb és jelképes intézményeinek. Egyetlen épületben található a tartományi parlament (Halk topluşu) és a kormány (Bakannik Komiteti). Hivatalos címük: Lenin utca 196. szám. Az egyetem és az iskolák mellett Komratban ortodox katedrális is áll, ez a Szent János székesegyház, ezen kívül a város művelődési otthonnal, múzeumokkal és korszerűen kivilágított parkkal is rendelkezik. És sokatmondó szobrokkal. A főúton még mindig áll talapzatán Vladimir Iljics Lenin szobra. Több mint három méteres alakja szinte kötelező fotótéma az arra járó számára. Kissé odébb, az egyetem közeli Gagauz dicsőség sétányon mellszobrok sorakoznak egymással szemben. És üres talapzatok, újabb szoborhelyek. A legújabb alkotás Dimitrie Cantemirt ábrázolja, virágcsokrok hervadoznak rajta. De amíg odaérünk, Suleyman Demirel török, Haydar Aliev azeri és Nursultan Nazarbaev kazah elnökök mosolyognak ránk az esti kivilágításban. Nem véletlenül, hiszen a gagauzok az altáji török népek közé tartoznak, rokonaik a türkmének, törökországi törökök, azeriek és kazahok.

De ott van még többedmagával Mihai Eminescu és Alekszandr Szergejevics Puskin, aki három éven át Chişinăuban (Kisinyovban) élt és alkotott, ott sugárút viseli a nevét. Számunkra különlegességnek számít továbbá a harci tank szobra, az Afganisztánban elesettek, illetve Komrat védelmezőinek emlékműve.

Egyébként rendőrök igazoltattak a fotózásért. Lenin és követőinek szelleme kísértett.

A jellemző fővárosi intézmények között végül megemlítjük a Mustafa Kemal Atatürk nevét viselő könyvtárat, amely egyben a török kulturális intézetnek is otthona, homlokzatán négynyelvű táblával; a nyitvatartási időt viszont csak két nyelven írták ki, a román változat már lemaradt.

Egyébként a városban sok és sokféle a reklámszöveg. Megfigyelésem alapján a leggyakoribb az orosz felirat. A benzinkútnál románul is beszélnek és feliratoznak.

Román vagy moldáv nyelv?

Két évvel ezelőtt vita bontakozott ki Gagauziában arról, hogy a moldávot vagy a románt tanítsák az iskolákban hivatalos nyelvként. Az alkotmány ugyanis azt rögzíti, hogy az ország, vagyis Moldova Köztársaság hivatalos nyelve a moldáv. Másrészt az iskolákban oktatott tantárgy neve: román nyelv és irodalom. A gagauzok a fentiekből arra a következtetésre jutottak, hogy a román nyelvet és irodalmat legfeljebb idegen nyelvként taníthatják. Azóta alkotmánybírósági döntést akarnak arról, jogszerű-e a román oktatása hivatalos nyelvként, vagy az alkotmány szerinti moldávot kell a tanrendbe iktatni.

A helyzet valóban ellentmondásos. A két nyelv ugyanis azonos, nem létezik különálló moldáv nyelv. A beszélt nyelv a román helyi változata, sajátos, oroszos kiejtéssel és orosz, szláv jövevényszavakkal.

Az ellentmondásos helyzet onnan ered, hogy a függetlenedés után Moldova Köztársaságban oroszpárti politikai erők kerültek hatalomra, akik tartottak a Romániával való egyesüléstől, a bekebelezéstől. Ezért az ország új alkotmánya rögzítette, hogy a köztársaság hivatalos nyelve a moldáv. Annak ellenére, hogy a lakosság többsége tulajdonképpen román, a nemzeti színek is azonosak, Románia és a Moldovai Köztársaság zászlói csupán a címerekben különböznek. Ráadásul a népszámlálások adatai azt mutatják, hogy a többség ahhoz ragaszkodik, hogy nem a román, hanem a moldáv nyelvet beszélik. Az iskolákban viszont román nyelvet és irodalmat tanítanak, mert ha a nyelvet el is keresztelték moldávnak, az irodalommal ezt nem tehették meg. A Moldáv Tudományos Akadémia álláspontja szerint ugyanis a Moldovai Köztársaság „irodalmi nyelvének" hivatalos megnevezése a román.

Ha Moldova egyesülne Romániával....

A gagauzok az Európai Unió számára is példaértékűnek tartják autonómiájukat, amelyet bé-

kés úton kaptak meg a moldovai többségtől. Mind a kisinyovi, mind a komrati alkotmány kimondja: Moldova független állam, amelyen belül Gagauzia autonóm terület.

De mi történne akkor, ha Moldova elveszítené függetlenségét? Ha Moldova egyesülne Romániával?

A gagauz álláspont nem tartja kívánatosnak Moldova és Románia egyesülését. Szerintük, ha ez bekövetkezne, az alkotmányban rögzítettek alapján a gagauzoknak jogukban állna eldönteni, milyen formában képzelik el a jövőjüket; és amennyiben Moldova Köztársaság elveszítené állami szuverenitását, akkor Gagauzia a függetlenséget választaná, mintsem Bukarest fennhatósága alá kerüljön.

Függetlenséget, de kitől és hogyan? És mennyire lehet független egy nem összefüggő területű, alig több mint Marosvásárhelynyi lakosságot számláló közösség? És életképes lehet-e az autonómián túli függetlenség?

Ezt az érzékeny témát, a romániai lakosság elképzelhető többségének nagy álmát, Románia és Moldova egyesülésének a lehetőségét érintve azonban más forgatókönyveket is felvázolhatunk. Mi lenne, ha az „ősi román föld", Besszarábia nagyobb részét képező Moldova Köztársaság parlamentje, illetve lakossága megszavazná a Romániával való egyesülést? Számunkra, romániai magyarok számára kedvező esetben ugyanazon országon belül a gagauzok példájára elérhetővé válna saját autonómiánk? Kedvezőtlen esetben a függetlenedni nem tudó gagauzok önállóságát megszüntetné a bukaresti kormány?

Moldovai utunk során azt tapasztaltam, hogy onnan nézve messze az egyesülés. És itt elsősorban nem hatalmi, netán oroszbarát érdekeltségről van szó. A lakosság többsége, a fiatalok zöme ugyanis függetlenséget akar. A Pruton túliak hozzáállásából sokat eláruló tény, hogy a 97 százalékban ortodox vallású moldávok nagy része az orosz ortodox egyházhoz tartozik, és csupán háromnegyed millió személyre tehető a román ortodox egyház tagjainak a száma. Továbbá: a határátkelőknél nincs testvéri összeborulás, és az országban járva-kelve nyoma sincs a kiterjedt, akár látványos együttműködésnek a Prut két oldalán élők között.

Egyébként Chişinăuban a parlament nemrég elfogadott egy törvényt, amely a nemzeti kisebbségek helyzetét és jogait szabályozza. Ez alapján a többségi nemzet a „moldovai". Ebben az értelmezésben azok, akik a Prut és a Dnyeszter között románnak vallják magukat, kisebbségnek számítanak.

Moldovaiak, moldáviaiak, moldávok, moldáv nyelven beszélők – Európában még számos példa van arra, hogy különböző országokban alapvetően ugyanazt a nyelvet használják más-más nyelvjárásban.

Magam úgy láttam, az Európai Unióhoz való felzárkózás fontosabb lenne Moldova Köztársaság lakói számára, mint a Romániával való egyesülés. Csak Moszkva lenne „megértőbb"...

ÁBRÁM ZOLTÁN

ORSZÁGOD GYŰLÉSE

Képzőművészeti kiállítás Nagyenyeden Bethlen Gábor fejedelemmé választása 400. évfordulóján

Rajtunk a sor, kései rendek, ünneplőbe öltözve jövünk jelentést tenni, négyszer száz év tartalmával a szívünkben. Hogy kezdjük, mit mondjunk? De segít rajtunk Áprily, vele együtt megállunk, fejet hajtunk, mégis felfele tekintünk, lélegzetet veszünk, és jelentjük a Fejedelemnek, igen Uram, a fundamentum áll.

Fejedelemségednek ma is élő hatalma, abból az élő fundamentumból táplálkozik, melyből a templomépítő Salamon, és Te is, Nagy Fejedelem, kértél és kaptál erőt. Ti, régiek, olyan nagy hittel tudtatok indulni és indulás előtt kérni: adj Uram bölcsességet és tudományt néped kormányzásához. 16 év kormányzás, 16 év hadba szállás. Hadba szálltál, fegyvert forgattál, hogy országodnak békessége és függetlensége legyen, hadba szálltál, hogy a vallásnak szabadsága legyen. A szellem fegyverét felemelted a tudatlanság ellen, megnyitottad szíved és zsebed, és életre hoztad a Collegium Academicumot, a Könyvtárat, hogy néped ne a tudatlanságban vesszen el, hanem győzedelmeskedjék a tudományban. Isten megadta a bölcsességet és tudományt, nemes harcod megszentelte, építkezésed megáldotta.

Kormányzásod 16 év, uralkodásod időtálló – miért? Mert hagytad diadalmaskodni az Örökkévalót, mert tudtad, hogy az élő fundamentum tartja az élő köveket.

Nagy Fejedelem, Te, aki pártoltad a tudományt és a művészetet, és ennek érdekében várat építettél, hogy katonákat nevelj és küldj az Őrhegy tövéből, szellemiséged fegyverével, hogy küzdve alkossanak, és alkotva védjenek mindent, ami közösséget szolgáló, maradandó érték.

Illő méltósággal mondjuk, jelentjük és jelentésünket átveszik országod, Erdélyország hegyei-völgyei, hogy visszhangdalban tovább zengjék: ha pusztított is vad indulat, csak a falakat döntötte le, a fundamentum áll. Rajta seregszemle, felvonulnak

szellemezredek, és itt, most, ecsetet forgató katonáid jelentése ez. Vászonra vitte, kőbe véste, ércbe öntötte, vagy fába metszette mindegyik kora harcának sikerét, kudarcát, áll a tárlat, négyszer száz év művészi szorgalma, töredék csupán, amit csodál mindenki.

Akik eljöttek Országod Gyűlésébe, szám szerint 21-en, néhaiak és jelenben valók, alkotásaik gyümölcsében teszik jelentésüket.

BARABÁS MIKLÓS jelentem: iskoládból indulva igyekeztem életművemmel megalkotni népünk nagyjainak arcképcsarnokát, Reviczky Gyula minősítése szerint: együtt küzdöttem a hazával, kezemben ecsettel, szívemben lánggal. Az 1849-ben porig alázott és gyalázott, de a század végére újjáépített kollégiumnak megfestettem és elküldtem portrédat, legyen koronája az új kezdetnek, dísze a teremnek, ahol derűs tekintettel szembenézel és őrködsz a mindenkori ifjú sereg felett.

HALMÁGYI ANTAL jelentem: 1897-ben jöttem váradba, és székfoglaló beszédemben 1901-ben megfogalmaztam Művészeti oktatás a gimnáziumban cím alatt, hogy kollégiumodban mint rajz- és szépírástanár mit akarok megvalósítani. Az elméletiségből kinőtt tanári szolgálatom gyümölcse a tanítás mellett az a rajzszertár, amelynek felszereltsége felülmúlta a kolozsvári képzőművészeti intézet szertárát, benne fotólaboratóriumot hoztam létre, hogy a kollégium nagy eseményeit megörökítsük. Emlékszel-e ugye, Nagy Fejedelem, várad fennállása 300. ünnepén (1922-ben) megterveztem várad déli falára a domborműves emléktáblát, és várad udvarát valóságos szabadtéri díszteremmé varázsoltam, ünnepi pompába öltöztetve, hogy méltó legyen az ünnepre, méltó legyen urához. És tettem mindezt szolgáló örömmel, kötelességből.

FOLYOVICH ENDRE jelentem: mint enyedi születésű, én is várad katonája voltam, hogy az itt elsajátítottakkal, mint életre és továbbtanulásra érett katonád, felsőfokú tanulmányaim befejeztével építészmérnöki pályát fussak meg. Építettem a szakmában, és alkottam mint akvarellművész, mert nem tudtam megállni, hogy ne örökítsem meg, ami környezetemben megragadó szépségű. Ódon várbástya, sokszínű enyedi piaci jelenet, később kolozsvári városképeim által nemcsak a pillanat hangulatát, hanem egyben kordokumentumot alkottam és hagytam az utókornak.

GRUZDA JÁNOS jelentem: a rajzolás és festés iránti hajlamom első felfedezője és bátorítója édesanyám volt, ami azután már tudott volt nyolcra terjedő enyedi diákéveim alatt.

Hálásan gondolok vissza diákkoromból Fogarasi Béla és Halmágyi Antal tanáraimra, akik az első rajzoktatásban részesítettek. Pályafutásom két síkon szaladt: református lelkipásztor és okleveles festőművész, egyik sem károsította a másikat, hanem közös célt szolgálva. Lelkipásztorként elmondtam szóban az isteni szépet, és mint festőművész, megalkottam a táj lenyűgöző szépét. Így volt az én szolgálatom kétszer szép. Magyarbecében szolgáltam mint lelkipásztor tíz évig, a nyári sártenger és

Barabás Miklós: Bethlen Gábor

a téli hórengeteg katlanában, mert Isten rám bízta az örök szó továbbadását és a táj megörökítését. Innen Zalatnára kerültem a havasi sziklák világába, a küldetés ugyanaz maradt, csak a hely változott. Szakosodtam a téli tájak megfestésére, igen én ezt vállaltam, a természet téli arcát jöttem megörökíteni és képeimmel igazolni, hogy a fehér szín nem egyhangú és nem félelmetes, hanem fény és színárnyalataiban rendkívül gazdag és sokatmondó, kifejező és varázslatos. Murádin Jenő megfogalmazásában, így lettem én a tél festője.

FOGARASSY ENDRE jelentem: várad valamikori rektorprofesszorának, Fogarassy Albertnek vagyok a fia. Apám filológus történészként oly sokat tett a kollégiumért és a városért, emlékirataiban és majd minden művében igyekezett átörökíteni azt a szépet és jót, ami itt fogant a kollégiumban és az azt körbeölelő városban. Szellemed vonzó ereje engem is magával sodort, munkába állított, hogy ecsetet fogva megfessem azt a tájat, melynek ölében ott él a Kollégium és a város.

DÓCZYNÉ BERDE AMÁL jelentem: itt születtem, tanítói oklevelem megszerzése után ide tértem visszza rajzot tanítani kollégiumodba. Münchent és Párizst megjárt festőművészként kiharcoltam magamnak az impresszionista minősítést. Nyaranta

ellátogattam az európai hírű nagybányai művésztelepre, hogy annak forma- és bátor színvilágával, a nagybányai iskola festészetet forradalmasító stílusával megörökítettem Enyed és környéke, a Maros-kanyar, Farkas-patak, a temető és a Várszeg utca, az Őrhegy, a Bethlen utca és a miriszlói szőlőshegy egy-egy magával ragadó részét. Később az erdélyi táj és Kalotaszeg népviselete festővászonra vitelével szolgáltam népem.

VASS ALBERT jelentem: a város szülötte vagyok, aki a nagybányai művésztelepen, a budapesti és párizsi Julian Akadémián folytatott festészeti tanulmányaim után, 1933-ban végleg letelepedtem Enyeden, az erdélyi Alma Mater eleven katlanába, az Őrhegy alá, az erdélyi táj itteni szépségébe. Kollégiumi rajztanárként, Enyed és környékének halálomig elkötelezett festőjeként alkottam. Mint impresszionista festő kimentem a tájba, hogy alkotásaimban visszaadjam a színek élő elevenségét, éreztessem a levegő illatát és bebizonyítsam, hogy a mesebeli színek a távolság perspektívájában valós díszei e világnak. A fény-árnyék hatások, csak ott, a természet kebelén tudnak lelket mozdító és ecsetet vezető varázzsal bírni és hatni. Torockó volt a nagy és élő műterem, ahol a táj és a benne élő ember a pompás népviseletével elválaszthatatlan egységet alkot az etnografizáló piktúra nem másodrendű, mert a hagyomány értéke és a táj szépsége mesteri párosításban csakis magasabb rendű. Nemcsak ecsettel, hanem tollal is kifejeztem hálámat, 1941 kopogó januárjában megálltam az Őrhegyen és írtam: keresem a varázslót, hogy megköszönjem neki e különös világot.

BARCSAY JENŐ jelentem: a mezőségi Katonán születtem. Szülőfalumbeli, kolozsvári, majd szamosújvári tanulóéveim után, 1914-ben érkeztem a kollégiumba, hogy tanítói oklevéllel a birtokomban népem napszámosaként szolgáljak. De Istennek más terve volt velem, a szépen rajzoló, festésre hajlamos gyermekkel. 1919-ben, nehéz idők előestéjén Budapestre menekültem. A Képzőművészeti Főiskola elvégzése után, tudásom tovább érlelődött Párizsban, majd Olaszországban. Harminc éven át megadatott a lehetőség a tanításra, de nem tanítóként, hanem a budapesti Képzőművészeti Főiskola anatómia- és tárgyábrázolás professzoraként. A magyar konstruktivista festészet legjelentősebb képviselőjeként letettem a művészoktatás asztalára a nemzetközileg elismert Forma és tér, valamint a Művészeti anatómia című tudományos szakkönyvem. Életművem koronázzák a díjak és elismerések.

MAJTHÉNYI ZOLTÁN jelentem: tanítóvá formált iskolád, és megadatott a faragás tálentuma is. Több más alkotásom mellett kifaragtam Apáczai Csere János mellszobrát, ugyanis a filozófus teológusnak a nagy tudós-pedagógusnak ott a helye a könyvtár patinás világában. Hogy mi indított Apáczai megörökítésére, a szellem ereje, vagy talán Áprily Lajos Tavasz a Házsongárdi temetőben c. versének három sora: „nagyon dalolt a név zenéje bennem / s amíg dalolt, a századokba néztem / s a holt professzor szellemét idéztem".

INCZE JÁNOS DÉS jelentem: az élettől megedzve érkeztem 1929-ben a nagyenyedi tanítóképzőbe. Gyermekkoromtól festőnek készültem, ugyanis festettem az enyedi évek előtt is és azután is szüntelen. Voltam órabéres munkás, kertész, boltos inas, tanító, tanár, politikailag megbélyegzett, tanügyből eltávolított. Voltam a nagybányai művésztelepet örömmel látogató ifjú, aki az ottani nagy mesterektől sokat tanultam, kiemelten Ziffer Sándortól, aki előre megmondta, hogy csak akkor lehet jó a kép, ha senki máséra nem hasonlít. Jártam tanulmányúton Svájcban, Franciaországban, Ausztriában, több alkalommal Olaszországban. Így nőtte ki magát egyéni és egyedi stílusom. Tragikomikus módon ábrázoltam a kisvárosi utcajelenetekben, a groteszk hangulatában, a testileg-lelkileg döcögő embert. Így lettem az erdélyi kisvárosi ember mindennapi életének eredeti ábrázolója. Vagyok művészetemben a senki mással össze nem téveszthető, talán utánozhatatlan Incze János Dés.

SZÉKELY MIHÁLY jelentem: mint első világháborús hadiárva lettem iskoládba javasolt, aki szorongó szívvel léptem át várad küszöbét. Önéletírásomban is megírtam, mint kisgyermek sokat barangoltam a marosgombási tájakon, és gyönyörködtem a természet szépségeiben, megszerettem rajzfüzetembe húzott vonalaimat, és ebből szenvedély lett. Köszönöm nagy Fejedelem, hogy iskolád lelkes tanáraitól annyi bátorítást, emberséget és szeretetet kaptam. Az 1938-as enyedi kiállításom katalógusának mottó-

Incze János Dés: Téli utca

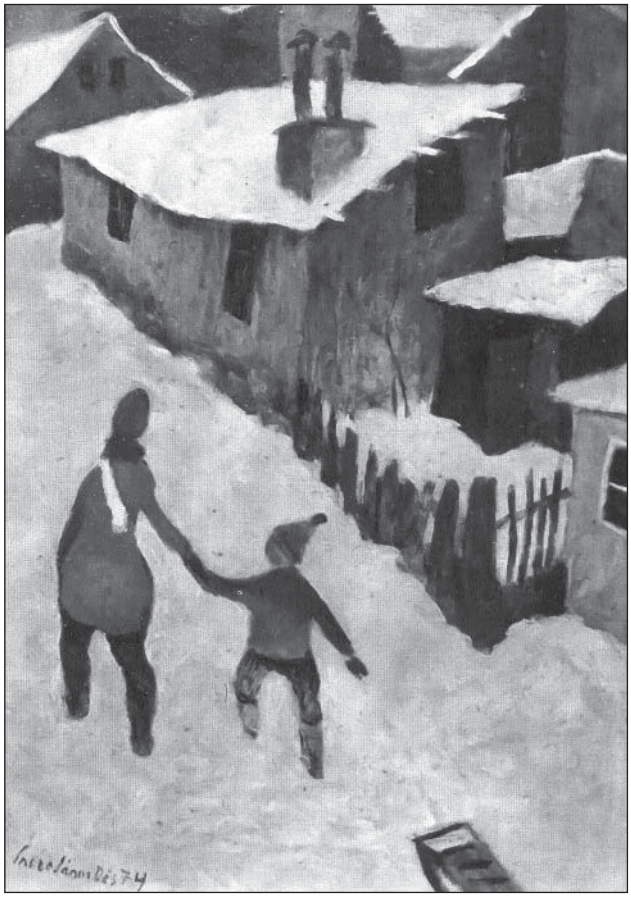

Holányi Julianna: Nagyenyed

ja, a közismert Madách idézet: Ember küzdj, és bízva bízzál... Én valóban megküzdöttem a festészetért. Utamnak sok állomása volt, laktunk Marosdécsén, voltam Magyarbecében kántor, Kajántón kántor-tanító, Kolozsváron népiskolai igazgató, Magyarvistán kántor-tanító, újból Kolozsváron tanító és 1953-tól a kollégium geológia-földrajz szakos tanára, mindvégig rajzot is tanítottam. 21 bérlakást váltva szegény vándor, festészetből soha meg nem gazdagodó, de festészetem által határon innen és túl sokakat gazdagító festőművész. Így voltam a táj megkötözöttje, szerelmese, aki hozzánőttem, belegyökereztem, ő pedig táplált engem 90 éven át, a nehéz 20. század annyi embertelen próbatételében.

LŐRINCZ LEHEL jelentem: apám is iskoládból indult, hogy református lelkipásztorként szolgálja népét, akinek Magyarlapádra való megválasztása után lettem én is enyedi, negyedik osztályos diák, 13 évesen, 1946-ban. A kitűnő rajztanár, Vass Albert ismerte fel bennem az amúgy anyai örökséget, a rajzkészséget, aki pártfogolt, bátorított és elindított. Az ólomnehéz 20. századdal kellett megküzdjek főiskolán és egész művészi pályámon. Az alaposan alkotó természetem tett szobrásszá, mert igazán alkotni nem lehet időre szabott parancs alatt. Voltam, mint papfiú osztályellenség, indultam, mint szabadfoglalkozású művész, közben lettem tanársegéd, jól kereső restaurátor, reklámgrafikus, a képzőművészeti szövetség kitiltottja, ha kizsűriztek is, mindvégig voltam és vagyok szobrász. Szívós kitartással dolgoztam rendületlenül, legnagyobb komolysággal és jól beosztott pontossággal. Mert tudta már József Attila is, hogy dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy csillag megy az égen, úgy érdemes. Szobraimmal a modernség és tiszta hagyományőrzés kettősségére törekedtem, igyekeztem lépést tartani a korral, de úgy, hogy legyen ott a történelmi, ősi jelleg is, mondavilági alakok, történelmünk ősei-hősei, a paraszti élet alakjai, el egészen az absztraktig. Így lett művészetem értékmentő és értékteremtő. Minden tárlatomra elvittem pasztellképeimben az erdélyi tájat, templomaival, műemlékeivel. Fejedelem, nem vagyok a nagy szavak embere. Mennyire vagyok hű iskoládhoz? Nézz szét váradban és találkozol Apafi Mihállyal, Pápai Páriz Ferenccel, Kőrösi Csoma Sándorral, Barabás Miklóssal, Bakó Árpáddal, vagy lépj át a vártemplom udvarába, ahol Hermányi Dienes Józseffel, Áprily Lajossal, Berde Máriával találkozol, gránit, fa, bronz, műkőalkotásaimban, ezek nem meggazdagodásom, hanem hűségem és hálám valós jelei.

JÁNOSSY D. LÁSZLÓ jelentem: szerény polgári család fiaként fogadott be iskolád, hogy falai közt kibontakozó tehetségem művészetté érlelődjék. Mint rendkívül szerény, bársonyos szavú művészember, pályám kibontakozásának városában, Kolozsváron éltem és alkottam. A nap első felében, a múzeumban mint restaurátor mentettem a régit, a sérültet, a nap második felében alkottam az újat modern akvarelltechnikámmal. A táj, művészi lelkemen átlényegülve az előreáztatott papíron (angol módszer) a szétfolyó festékfoltok találkozásában, ott helyben születő új színek lenyűgöző szépségével alkotott képeim igazolják igényességem, aki minden délelőtt a másokét, a régieket mentettem, délután az újakat, a magamét alkottam.

HOLÁNYI JULIANNA jelentem: édesapám, Molnár Árpád iskolád elismert tanára volt, akinek sokoldalú művészi tehetségéből én is örököltem, igazolja ezt festőművészetem kibontakozása. Édesapám tanár lévén ott laktunk, benne éltünk váradban, ahol szellemed átjárt mindent, ahol a tudomány és a művészet vérkeringése mindenkiben dolgozott. Okleveles mérnökként vagyok festőművész, mert a belülről jövő erő ki kell hogy csapódjék, nálam papírra, vászonra, ecsettel, pasztellkrétával, húzni a vonalakat, felvinni a foltokat és ezeket úgy egyberendezni, hogy a kész alkotásban, a művész lelkének tükrében meglátszódjék, amit sokszor egy rövid szóval elintézünk, rámondjuk, hogy szép. A Balaton mellett élek, meghitt őszinteséggel vallom, természetimádatom erdélyi eredetű. Kedvenc idézetem egyben mindig lendítő erőt ad: minden művész saját lelkébe mártja ecsetét és saját szívét viszi vászonra (Henry Ward Beecher). Így látogatok haza, Erdélybe, évente többször is, ecsetet mártani, szívem örömét vászonra vinni, és megállni a két csengő alatt, Áprily szavaival megköszönni: „Gyümölcseim sárgára benned értek / s benned fakadtak friss virágaim".

HORHÁT MIKLÓS jelentem: iskoládat elhagyva nehéz időben indultam a lelkészi pályára, de a festészet világába való menekülésem mindig megnyugtatott, ahol egyedi színvilágommal, sajátos átképzésben alkotom annak a tájnak szépségét, melynek ölén élek és szolgálok.

BALOG ISTVÁN jelentem: iskoládból elballagva a művészet világa vonzott, és a jelenben mint festő, grafikus és szobrász tevékenykedem. Leginkább absztrakt stílusban munkálom alkotásaim és viszem a művészetkedvelő közönség elé határon innen és túl, Indiától az Egyesült Államokig, ugyanakkor jelen vagyok Európa kiállítótermeiben is. 18 éve nemzetközi művésztábort vezetek, 8 éve pedig gyermek-alkotótábort. Ha Nagybányának volt nem-

zetközileg elismert festőiskolája, miért ne lenne egykor Enyednek is.

SZŐCS ANDREA jelentem: engem is az Alma Mater indított, kerámiaművész vagyok. Magyarországon élek és alkotok, részt vállalok a művészoktatásban, művészettörténetet előadva. Alkotásaimmal jelen vagyok a nemzetközi tárlatokon.

DEÁK ALPÁR jelentem: vagyok véndiákod, voltam iskolád rajztanára, jelenleg Kuvaitban élek, alkotom realista olajképeim, melyeken ott van a modern formajegy is. A torockói tájat elevenítve vagyok jelen.

HORVÁTH ATTILA jelentem: jó kezű rajzoló diák voltam, ezért lettem a művészetek világában reklámgrafikus. Magyarországon élek és alkotom szürrealista és absztrakt műveim. Így vagyok jelen a nagy ünnepen.

MURÁDIN LOVÁSZ NOÉMI jelentem: itt a világ közepén, Enyeden, kollégiumodban érlelődött művésztehetségem, vagyok a kincses városban rajztanár, absztrakt képeimmel lépek a közönség elé. Így teszem most is.

ANDRÁS ANDREA jelentem: nyolc évig fogadtál be mint diák, divattervezés szakon végeztem, visszakerülve voltam egy évig helyettes rajztanár. A szakmámban, a divattervezésben jeleskedem. Dekoratív kompozícióban teszem hálámat, Fejedelem.

Most én mondok köszönetet testvéreim, köszönöm a négyszer száz éves csodát, régóta mondom, most is mondom, és mindaddig mondani fogom, amíg lesz, aki hallja: Nem mindig lehet megtenni, amit kell, de mindig meg kell tenni, amit lehet. Ti, művész testvéreim, megtettétek és teszitek, amihez az Isten tálentumot adott, amit a tudomány bölcsőjében belétek ringatott a nemes szellem. Ti is segítségül hívtátok Áprilyt, én is őt hívom segítségül:

„szálljon a hála óriási dallama
mert az újrakezdés vakmerő reménye

Vass Albert: Maros-part

legyőzte itt az ostromló halált
s daccal vágott mindig az új jövőnek".

Uraim, éppen eleget dicsértük egymást, kulcsoljuk imára kezünk, tekintetünket emeljük a minden csodák Urára, Ő nem a bő beszédben gyönyörködik, de annyit mindenképp elvár, a négyszer száz éves csoda után, mondjuk együtt:

Soli Deo Gloria – Egyedül Istené a dicsőség.

A nagy ünnep margójára még csak annyit: ez nem halotti beszéd, Fejedelem, te élsz, és hisszük: élni fog néped, hisszük, hogy majd az ötször századik országod gyűlésébe, elvisznek majd minket is, akkor rajtuk lesz a sor, mert szellemed új fiakat sarjaszt. Fejedelem, te is katona vagy, a Krisztus katonája, aki hiszed és tudod a fővezér szavát: én élek, ti is élni fogtok.

TÓTH TIBOR

Elhangzott Nagyenyeden 2013. október 25-én.

A Lakiteleki Népfőiskoláról

A Lakitelek Alapítványt és Népfőiskolát Lezsák Sándor és felesége álmodta, tervezte és alapította meg, a kilencvenes évek elején. Levelek ezreivel mozgósították a Nyugat-Európában és a tengerentúlon élő magyarokat, hazai és helyi támogatókat szerveztek, és több olyan nagyszabású vállalkozást indítottak útjára – az olimpiai Top-tipp játékot, a Frici, a vállalkozó szellem című televíziós vígjátéksorozatot –, amelyek több tízmilliós nyeresége, a világ minden részéről érkező adományok segítségével folyamatosan épült a Lakiteleki Népfőiskola.

A Lakiteleki Népfőiskola egyik épülete, előtérben Szent-Györgyi Albert szobra (www.termalnetwork.hu)

Ezt a négyhektáros területen fekvő intézményt az ország egyik szellemi fővárosának is nevezik. Európai rangú konferenciák, tudományos tanácskozások mellett szűkebb hazánk, a Tisza menti táj valóságát is fölmérő, elemző programoknak is rendszeresen fórumot ad. A magyar politikai és tudományos közélet szinte minden rangos képviselője tartott itt már előadást, de vendége volt a Lakiteleki Népfőiskolának a világhírű Lech Walesa legendás lengyel munkásvezér vagy Vytautas Landsbergis, a rendszerváltó Litvánia jelképes szabadságharcosa, és folytathatnánk a névsort, mint például A Keresztény Európáért címmel szervezett nemzetközi tanácskozáson az Európai Parlament több képviselője mellett előadást tartó Kurt H. Biedenkopf, aki több cikluson át volt Szászország miniszterelnöke.

A Lakiteleki Népfőiskola a magyar emigráció központja. Évtizedes gyűjtőmunkával a világ minden részéből több ezer könyv, plakát, kisnyomtatvány, röplap és más írásos anyag, dokumentum, valamint az Emigráció a hazáért elnevezésű állandó kiállítás ad hiteles képet a nyugat-európai és a tengerentúli magyar közösségek, alkotók, írók életéről, munkásságáról.

A Rendszerváltó Archívum több mint másfélezer irattári dobozban őrzi az elmúlt másfél évtized rendszerváltó hazai történetének dokumentumait. A Népfőiskola Rendszerváltó Archívum címmel új folyóiratot, kéthavonta megjelenő történelmi szemlét indított útjára.

A Lakiteleki Népfőiskola közösségteremtésben, a felnőttképzés módszereiben eredményesen ötvözi a dán, a finn, a svéd és a német, valamint a két világháború közötti hazai népfőiskolai hagyományokat. Mindezek hátterében Lezsák Sándor három évtizedes pedagógusi és népművelői szervező gyakorlata és képessége áll. A népfőiskolai kollégiumok, szaktanfolyamok, speciális tartalmú képzések, szabadegyetemi formák, egy-egy szakma továbbképző és érdekvédelmi fóruma mellett helyet kap a Népfőiskolán a dolgozók gimnáziuma is, a kecskeméti Németh László Gimnázium kihelyezett tagozata.

A Lakiteleki Népfőiskola több olyan pedagógiai kezdeményezéssel írta be magát a neveléstörténetbe, amely méltán keltett országos közfigyelmet. A Gödöllői Szent István Egyetemmel kötött szerződés keretében a Magyar Tudományos Akadémia szellemi támogatásával 2000-ben Tisza Kollégiumot, 2002-ben pedig Tanya Kollégiumot szervezett. 150 egyetemista és oktató térképezte föl és végzett tudományos szempontból is rendkívül értékes életmódvizsgálatot, és kaptak közben a diákok életre szóló élményt, a hétköznapi valóságból gyakorlati ismereteket.

A Népfőiskola minden új épületének avatásához egy-egy tanácskozás, vetélkedő, kollégium beindítása kötődik. Az ökumenikus Szent István kápolna építését követően tudatos munkával teremtődött meg az az országban egyedülálló szoborpark, amely a 20. századi vértanú és hitvalló egyházi vezetőket szembesíti a látogatókkal. Készül az új Nemzeti Panteon is.

Illyés Gyula mellszobra után Klebelsberg Kunó, Németh László, Kodály Zoltán, Szent-Györgyi Albert, Simándy József és Sinkovits Imre arcmása idézi meg a század egy-egy példázatos életművét.

A Lakiteleki Népfőiskola nemcsak vonzó építészeti stílust teremtett, de szinte egyedülálló közösségformáló és -nevelő módszereket is. Az akadálymentesítési program segítségével a fogyatékossággal élők is otthon érzik magukat. Legutóbbi háromnapos országos konferenciájuk komoly szakmai visszhangot is kiváltott.

A kistelepülések tanítóinak rendszeresen biztosít érdekvédelmi fórumot, de közel egy évtizede minden nyáron a Kárpát-medencei magyar sakkbarátoknak is találkozóhelye. A Népfőiskola minden tevékenységi formában az ismeretbővítés mellett a közösségteremtést tartja a legfontosabbnak.

A nyári képzőművészeti tábor, a honfoglalás kori életmódtábor, a diákok garabonciás olvasótábora és a Kátay Zoltán Cserkésztábor mellett sajátos szín a néptáncosok szaktábora, amelynek hátterében a helybéliekből verbuvált Kösöntyű néptánccsoport munkája áll. Ezt a tánccsoportot a Népfőiskola igazgatója, Lezsák Sándorné Sütő Gabriella vezeti. A hagyományteremtő közösségi munka és az intézmény irányítása, mint rész az egészben, így válik teljessé. Ahogyan Lezsák Sándor törvényhozói, parlamenti munkáját teszik teljessé a népfőiskolai közösségeket szervező, a valóság kemény üzeneteit és feladatait

megfogalmazó népfőiskolai kollégiumok, tanácskozások, szaktanfolyamok. És így illeszkedik a népfőiskolai intézmény Lakitelek életébe, a Tisza menti és Kecskemét környéki táj hétköznapi és ünnepi valóságába.

Népfőiskola és tágabb környezete egymást erősítik, a társadalmi igény utolérte a Népfőiskola törekvéseit. Az élethosszig tartó tanulás, képzés sajátos formája például a Mindszenty Kollégium. A képzésen részt vevő katolikus, egyetemista és diplomás fiatalok uniós jogismereteket, alkotmányismeretet szerezhetnek, amelynek része a parlamenti gyakorlat és egy egyhetes brüsszeli tanulmányút is. Hasonló tanfolyam indult a protestáns fiataloknak Bethlen Gábor Kollégium címmel. A Gödöllői Szent István Egyetemmel kötött együttműködési megállapodás keretében kifejezetten EU-ismeretekre alapozott szaktanfolyam, valamint négy féléves posztgraduális EU-agrárközgazdász képzés kezdődött. Minden esztendőben megrendezik a nyári Európa Szabadegyetemet, a fiatal politológusok találkozóját, amelynek részvevői elkészítik az EU-csatlakozással kapcsolatos várakozások politológiai elemzését. Mindemellett szervezik a Csengey Dénes Vándoregyetemet Budapesten a Kossuth Klubban.

A Népfőiskola hazai és nemzetközi vonzerejét az is növeli, hogy az igényes szellemi vendéglátás mellett ügyel a szabadidő kulturált és egészséges eltöltésére is. Kitűnő konyha, teniszpálya, uszoda, edzőterem, szabadtéri sakk és sok más szolgáltatás közül válogathat a látogató. Kapcsolata Lakitelek településsel mindennapos. A népfőiskolai dolgozók többsége lakiteleki, akiknek nemcsak jövedelmet biztosító munkahely, de azt is érzik, hogy napi munkájukkal közéleti stílust is képviselnek. Az intézmény együttműködik a lakiteleki óvodával és általános iskolával, a dolgozók gimnáziumában lakiteleki pedagógusok is tanítanak, és az itt érettségiző diákok többsége is lakiteleki. A lakitelekiek nagy része szoboravatón, tanfolyamokon, képző programok segítségével vagy éppen egy uszodai élményen át ismerte meg a Népfőiskolát. A tervek szerint hamarosan kerékpárút köti össze a települést a Népfőiskolával, és így még közelebb kerülnek egymáshoz.

2003 elején a Magyar Örökség Díj kuratóriuma úgy döntött, hogy március 22-én, Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeumban pedagógiai és közösségszervező munkássága elismeréséül a Lakiteleki Népfőiskolának Magyar Örökség Díjat adományoz.

A Vasárnapi Újság 2013. szeptember 29-én 26 éves történelem címmel interjút készített Lezsák Sándorral, amelyben azt mondta, hogy „a Kárpát-medencei népfőiskola-rendszer előbb szellemileg, később gazdaságilag is megerősítheti a magyarságot, és ennek a szellemi hálózatnak a kialakítása már megkezdődött".

MÁTYUS ALIZ

*Megjelent a Szín. Közösségi Művelődés 2013/3-as számában.

Nyitott szemmel III.

Zarándoklás önmagunkhoz

Csöndes adventi csevegésnek indult, messzire kalandozó, tartalmas eszmecserébe fordult a kolozsvár-kerekdombi Jakab Gábor pápai káplánnal, szentszéki tanácsossal folytatott beszélgetésünk az EMKE Györkös Mányi Albert Emlékház beszélgető estjei egyikén. A római katolikus plébános széles látókörű kultúrember, aki tizenöt éven át vezető szerkesztőként határozta meg az erdélyi magyar nyelvű katolikus hetilap, a Vasárnap arculatát. Jelleméről és gondolkodásmódjáról sokat elárul, hogy példaképeinek a három Áron nevű katolikus székelyt nevezi meg: a legendás szabadságharcos és ágyúöntő Gábor Áront, a magyarságot az emberségen keresztül oly varázslatosan láttató Tamási Áront, és nem utolsósorban a sziklaszilárd hűséggel helytálló Márton Áront, Erdély püspökét. Magánbeszélgetéseink alkalmával gyakran hozakodott elő zarándokútjainak egy-egy mozzanatával, így értelemszerűen e témakörben szólaltattuk meg a főtisztelendő vendéget.

Laczkó Vass Róbert: Zarándoknak lenni sokfélét jelentett a történelem folyamán: a lelki megújhodástól az emberpróbáló kalandokig nagyon széles a skála. Vajon mi jut eszébe ma egy római katolikus plébánosnak, ha ezt a szót hallja: zarándoklat?

Jakab Gábor: Nem hiszem, hogy meglepő dolgot mondanék: a zarándoklat számomra egy imádságos út valamilyen cél felé. Aki úton van, az mind zarándok. Eszembe jut a rendszerváltozás előtti korszak, amikor naponta két órát nézhettünk adást a televízióban, és tudjuk jól, hogy mit láthattunk benne. De minden esztendőben egy nap késéssel, megfelelően vágva, a bécsi filharmónia újévi hangversenyét is közvetítették felvételről. Egy Lorin Maazel nevű karmester vezényelt ott éveken keresztül. Egyszer a riporter megkérdezte tőle: mondja, Mester, ön már mindenhol járt a világon, megfordult a legnagyobb koncerttermek és operaházak pulpitusán, hova szeretne még eljutni, milyen vágya, kívánsága van? A mester így válaszolt: most már elérkezett az idő, hogy elutazzak önmagamhoz. Csodálatos válasz önmagában is, de válasz a te kérdésedre is, mert nem tartom véletlennek, hogy a Zarándoklás önmagunkhoz lett a címe a beszélgetésünknek.

LVR: Személyes vagy közössé-

gi élmény ez az önmagunkhoz való zarándoklás?

JG: A zarándoklásnak mindig az a lényege, hogy keresse, célja pedig, hogy megtalálja az ember azt, amit vagy akit keres. Értelemszerűen személyes és közösségi élmény is egyben. Hívő emberként én magam Istent keresem, és nem csak róla beszélek, amikor hirdetem az igét, hanem vele is beszélek az ima hullámhosszán.

LVR: Nem minden ember istenhívő, de minden ember – képletesen szólva bár, de mégis – zarándokol valami felé az élete során. Elindulni valahonnan és tartani valahová, miközben egy sor dolog esik meg velünk – ez lenne hát a zarándoklás lényege?

JG: A zarándok ember – a homo viator – mindenképpen találkozik másokkal útközben: szót vált velük, ismeretségeket és barátságokat köt. Megismerkedik más tájakkal, életképekkel, múzeumi tárgyakkal, ezeket az emlékezetében elraktározza – vagy éppen megírja, lefényképezi –, hogy azokról majd meséljen az itthon maradottaknak. Amilyen egyszerű, éppen annyira érdekes. A zarándoklatok célja persze nem önmagában a tapasztalatszerzés. Nemrég a franciaországi Lourdes-ban jártam: ott például mindenki gyógyulást remél, ha nem is mindenkinek adatik ez meg. Az egyik ottani sétány kanyarulatában láttam egy ember nagyságú szoborkompozíciót. Fél térdre ereszkedő vak embert ábrázol, amint az égre „néz", a talapzaton ott a felirat: „Retrouver la Foi c'est plus que retrouver la Vue". A hitet megtalálni több mint a látást visszanyerni. Úgy mesélik, hogy egy hitetlen orvos, Alexis Carrel, aki vak volt, minden gyógyászati eszközt és orvosi tudományt kipróbált, hogy a látását visszanyerje, de semmi sem hozott eredményt. Végül elment Lourdes-ba, hátha csoda történik vele. Másmilyen csoda történt, mint amire számított: a látását nem nyerte vissza, de megtalálta elvesztett hitét.

LVR: Szívesen látsz vendégül a dolgozószobádban, ha nagy ritkán bekopogok hozzád a kerekdombi plébániára. Nekem olybá tetszik ez a templomra néző dolgozószoba, mint egy misztikus vezérlőpult, nagy szárnyas ablakokkal. Úgy is nevezem: a kerekdombi Enterprise. A berendezésen is látszik, hogy nagyon szívesen töltöd itt az elmélkedés, gondolkodás óráit. A falon Jeruzsálem óvárosának gyönyörű panorámaképe van kifeszítve. Miért éppen Jeruzsálem?

Márton Áron püspök a csíksomlyói búcsún 1949-ben

JG: Számomra Jeruzsálem és Róma jelent mindent. Hogy mégis miért éppen Jeruzsálem? Ez a város olyan helyen fekszik, ahol földrajzilag és szellemi értelemben is három világrész találkozik. Három világvallás van együtt: a zsidóság, a kereszténység és az iszlám. A város élete ettől függően mozgalmas: a muszlimok pénteken ünnepelnek, a zsidók szombaton, a keresztények vasárnap. Ez a háromosztatúság még a közlekedésben is megnyilatkozik aszerint, hogy melyik napon éppen hol nagyobb a zsúfoltság.

LVR: Az a szóbeszéd járja, hogy Jeruzsálembe „fölmegy" az ember fia...

JG: Hiszen az Evangélium is éppen így fogalmaz: „Jézus fölment Jeruzsálembe". Szó szerint kell érteni, Jeruzsálem ugyanis egy hegyen fekvő város, a tengerszint felett nagyjából 7-800 méteren. Ugyanakkor Názáret már csak 300 méter körül, a Holt-tenger pedig egyenesen 420 méterrel a tengerszint alatt. A Holt-tenger és Jeruzsálem között alig 80 kilométernyi a távolság. Akár keletről, Jerikó felől közelíted meg a várost, akár északról, Názáret felől, akár a közvetlen közelből, Betlehem felől, minden irányból a szó szoros értelmében föl kell menni Jeruzsálembe. Amikor közeledtünk a város felé, vezetőnk, egy nem hívő zsidó ember, aki gyermekként hagyta el Magyarországot Izrael állam alakulásának idején, és már a repülőtéren „Shalom, shalom, Jerusalem!"-mel köszöntött bennünket, a 121. zsoltárt olvasta föl nekünk: „Örvendeztem, amikor azt mondták nekem: »Az Úr házába fölmegyünk«. Íme, már itt is áll a lábunk kapuidban, ó, Jeruzsálem." Jeruzsálem jól megépült város, részei szépen egybeillenek. Oda járnak föl a törzsek, az Úr népének törzsei, Izrael törvénye szerint, hogy ott az Úr nevének áldást mondjanak. Mert ott állnak az ítélőszékek, Dávid házának székei. Jeruzsálemre békét esdjetek! Béke legyen azzal, aki szeret téged! Békesség lakozzék falaid között, és biztonság bástyáid tövében. Testvéreim és barátaim miatt így könyörgök: „Békesség teveled!"

LVR: Bármely utazó – legyen csak egyszerű turista vagy éppen kegyes megfontolásokkal teljes

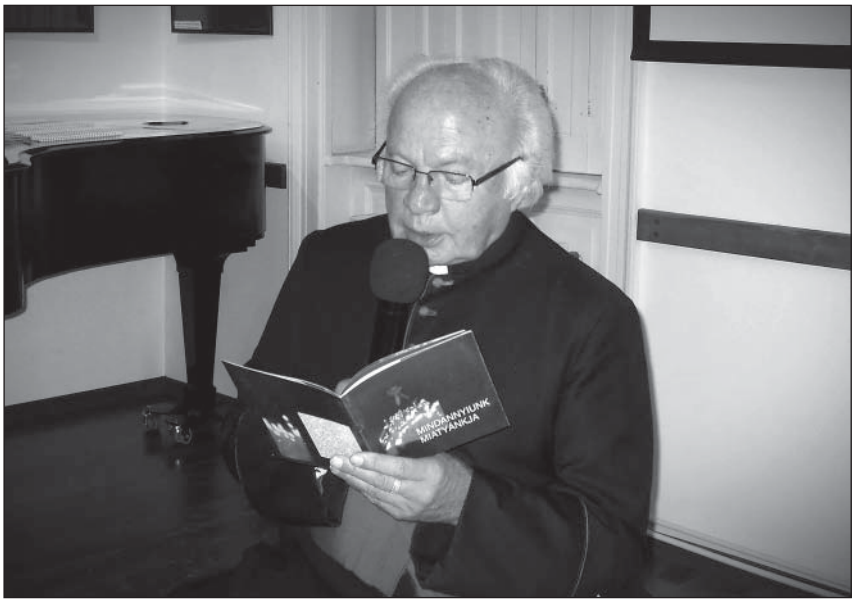

Jakab Gábor plébános, pápai káplán (Kós Katalin felvétele)

zarándok –, ha Jeruzsálembe fölmegy, máshogyan készül erre az utazásra, mint egyébként szokott. Én magam is tapasztaltam, hogyan forgatja föl az embert szellemileg és lelkileg is egy jeruzsálemi zarándoklat. Te hogyan élted ezt meg?

JG: Amikor én a Szentföldre mentem, ki tudja, hányadszor olvastam újra Márk evangéliumát. A zarándoklatunk végén János evangéliumával elmélkedtem. A szinoptikus evangéliumok – Máté, Márk és Lukács evangéliumai – kicsit olyanok számomra, mint egy csodálatos fényképes album: megörökítek Jézus életéből egy-egy tanulságos mozzanatot és összefűzöm őket. János evangéliuma teológiailag sokkal mélyebb, ezért azt a festményekhez szoktam hasonlítani. Fénykép és festmény között van egy lényegi különbség: ahányszor nézed, a festménynek mindig más-más az üzenete!

LVR: Elmenni, látni, tapasztalni: ezek lennének a zarándoklat alapvető mozzanatai. Szimbolikus értelme: legyen, honnan hazatérni. Lényege azonban sokkal mélyebb: változni belülről, és egy kicsit más emberként jönni haza. Vannak azonban pásztori jellegű zarándoklatok is: egy közösség lelki vezetőjének másként is zarándoklás az élete, hivatása. Teológiailag tán kifogásolható hasonlattal élek, de mégis: egy-egy püspök bérmálási körútja, vagy éppen a Vízkereszt környékén zajló házszentelések szintén pásztori zarándoklatok a híveikhez. Van egy emblematikus fénykép boldogemlékezetű Márton Áronról, Erdély püspökéről, amint lóháton bevonul Csíksomlyóra. Mesélj ezekről a pásztori zarándoklatokról, hiszen egyik könyvednek is épp ez a kép került a borítójára!

JG: Tizenegy évesen magam is szemtanúja voltam, amikor az utolsó szabad búcsún, 1949-ben Márton Áron püspök lóháton bevonult Csíksomlyóra. A Gyimesekből jött, piros ornátusban, a hófehér paripa zöld bársonnyal volt letakarva, a gyimesi csángók pedig emberi pajzsot alkottak köréje. Óriási lelkesedéssel fogadta a tömeg, életre szóló volt az esemény jelentősége. Zarándoklat ez is. Mint ahogy bizonyos értelemben az én házszenteléseim is zarándoklatok. Ezeknek sajátos történetük van. Medgyesen voltam káplán, onnan helyezett Márton Áron püspök atya Kolozsvárra, a kerekdombi plébániára. Mikor először mentem házat szentelni, szomorú tapasztalataim voltak: egyik helyen a kapu zárva, másik helyen disznót ölnek, a harmadik helyen mosnak, a negyedik helyen pongyolában fogad a nagysága, hogy én bizony mit akarok? Farkaslaki gyermekként nem ilyesmihez voltam szokva. Nálunk a házszentelés nagy esemény volt, mindenki ünneplőben várta a keresztet a pappal. A következő esztendőben, 1970-ben írtam egy ünnepi levelet minden nyilvántartott hívemnek, amelyben a karácsonyi gondolatokat követően azt is közöltem, hogy a házszentelés az illető körzetben melyik napon lesz. Aztán évente írtam a leveleket, nem is volt hasonló az erdélyi egyházmegyében, hogy egy pap ennyit levelezzen a híveivel.

LVR: Ezt adtad ki nemrégiben, gyűjteményes kötet formájában. Gondolom, eztán senki sem várt pongyolában, hurkatöltés közben. Reagáltak a levelekre, válaszoltak is?

JG: Nem maradt el a visszajelzés: sokaknak jólesett, hiszen mástól nem is kaptak üdvözletet karácsonyra. Hamarosan helyreállt a rend, és ma már úgy járok a Kerekdombon is, mintha Farkaslakán járnék: reverendában, sohasem civilben, mert nem kell eltitkolni, ha egy katolikus pap elzarándokol a híveihez. Ennek a történetnek a lenyomata lett az általad említett Címzettek és feladó című könyvecske, mely egy ötven éve szolgáló, aranymisés pap karácsonyi gondolatait tartalmazza.

LVR: Levélben is lehet egy lelkipásztornak zarándokolni? Köztudomású, hogy Márton Áron püspök börtönévei, majd házi őrizete idején bérmálási körútra sem mehetett a hívei közé. A kapcsolattartás legfőbb gyakorlatát a főpásztori körlevelek jelentették akkoriban.

JG: Igen. Egy konkrét esetet is elmesélek abból az időből, hiszen tárgyi emléket is őrzök ezzel kapcsolatban. Szülőfalum, Farkaslaka és a szomszédos Székelyszentlélek valaha egy egyházközséget alkottak. Aztán Farkaslaka 1762-ben önállósult, a 200. évfordulóra pedig a hajdani plébánosunk bérmálással, népmisszióval, lelkigyakorlattal és nagy ünnepséggel készült. Az utolsó pillanatban a Securitate megszállta a falut, és lefújták az ünnepséget. A jubileum szót ki

sem szabadott ejteni. Márton Áron akkor már évek óta szobafogságban volt, írt azonban egy levelet az egyházközségnek, melyben többek között ez áll: „Az ünnepi évforduló legyen a szent elhatározások napja is, és ígérjétek meg Istennek, hogy a templomot s mindazt, amit a templom jelent, a katolikus szent hitet, a keresztény erkölcsöket, Isten törvényeinek a tiszteletét, a házasság felbonthatatlanságát, a gyermek szerető elfogadására vonatkozó nagy isteni rendelkezést szent felelősségtudattal megtartjátok, és gyermekeiteknek szent örökségül adjátok tovább. Üdvözítő Istenünk mondotta: »Mindaz, aki igéimet megcselekszi, hasonló a bölcs emberhez, ki házát kősziklára építette, és szakadt az eső, jött az árvíz, a szelek fúttak – ahogy ő írja –, és ama háznak estek, de nem dőlt össze, mert kősziklára volt alapítva«. Az egyházközség létére és jövőjére a Mindenható Isten áldását kérem: Áron püspök."

LVR: Voltál valaha látogatóban Áron püspöknél a szobafogsága idején?

JG: Jártam egyszer nála harmadéves kispap koromban, mert a püspöknek az volt a szokása, hogy a polgári év első napjaiban a kispapjait „kihallgatta". Lelki válságban voltam akkoriban, és fontolgattam, hogy elhagyom a teológiát, ám úgy gondoltam, a meghívásnak mindenképpen eleget teszek. Amikor beleültem abba a kopott bőrszékbe, amelyet most az emlékszobában őriznek, és Áron püspök rám nézett a bozontos szemöldöke alól azzal a sajátos, mélyen látó tekintetével, azonnal rákérdezett a lényegre: „Mondd, Gábor, mi fáj?" Egyszeriben lehullottak a lelkem zsalugáterei, beszélgetni kezdtünk, s én ennek a beszélgetésnek köszönhetem, hogy pap lett belőlem, és több mint 50 éve szolgálok az Úrnak.

LVR: Bizonyára mindenkinek ismerős a szókapcsolat: a zarándok pápa. II. János Pálról vélekedik így a közvélemény, de azt már jóval kevesebben tudják, hogy a Vatikánból való kizarándoklás hagyományát még XXIII. János teremtette meg a múlt század közepén. Igaz, ő még többnyire csak Rómában sétálgatott, el is nevezték a hívek Falakon-kívüli Jánosnak, Johnny Walkernek, a világ plébánosának. Csúnyácska ember volt, de folyton mosolygott, közvetlensége, humora és optimizmusa pedig mindenkire nagy hatást gyakorolt...

JG: Tudni kell róla, hogy parasztcsaládból származott, fiatal korában kórházi, majd tábori lelkész volt, törökországi nuncius korában megismerte az ortodox és az iszlám világot. Nem véletlen, hogy éppen ő volt az, aki meghirdette azt a bizonyos ablaknyitást és szellőztetést az egyházban azzal, hogy váratlanul összehívta a II. Vatikáni Zsinatot. Az új időszámítás vele kezdődik, számomra ő a legkegyelemteljesebb pápa ebből a szempontból, hiszen fölismerte az idők jeleit és párbeszédet kezdett a világgal. Olyannyira nem volt szép ember, hogy az egyik kihallgatáson, bevonulás közben egy fiatal leányzó a füle hallatára jegyezte meg: milyen csúnya ez a pápa! Rögtön válaszolt is neki XXIII. János: Drágám, engem nem a szépségversenyen választottak! Végül „a jó pápa"-ként vonult be a történelembe. Az olaszok annyira szeretik, hogy az ő sírján mindig friss virág van!

LVR: A rekorder zarándok viszont Karol Wojtyla, azaz II. János Pál, aki missziós látogatásai révén több mint száz országba utazott el, ha kellett, nagybetegen is. A misszió zarándoklat?

JG: Feltétlenül, és a példák igazolják, hogy korunk pápái ezt a kötelességüket maximálisan teljesítik is: a maguk módján ezzel is felhívják a figyelmet a transzcendensre az egyre inkább hitetlenkedő világban. Az egyház meghirdette a nyitást más egyházak és vallások felé is, a pásztori zarándoklatok pedig jó alkalmat teremtenek az ökumenikus kapcsolattartásra is.

LVR: A Vatikáni Múzeumban van egy nagyon szép képzőművészeti alkotás, amely VI. Pál és Athenagorasz konstantinápolyi pátriárka találkozását örökíti meg. A más egyházak és vallások

Szentföldi hangulatképek (a szerző felvételei)

felé való nyitás a korszerűsödés (aggiornamento) és az ökumené jegyében zajlik. Amikor egy pápa összeölelkezik egy ortodox pátriárkával, belép egy muszlim szentélybe, vagy éppen imádkozik a Siratófalnál, mennyiben számít zarándoklatnak?

JG: A legnagyobb zarándoklatok közül való! Tudni kell, hogy az ökumené nem katolikus találmány, hanem a protestáns egyházak kezdeményezése, melyet az egyház egy ideig fenntartásokkal kezelt, és csak a II. Vatikáni Zsinat előtti években kapcsolódott be igazán a mozgalomba. Az idősebbek még emlékeznek, hogy nem mehettünk egymás templomába, nem vehettünk részt egymás szertartásain. Ezek a falak hullottak le König bécsi főpap, „a vörös bíboros" idején, aki a nyitást Kelet-Európa felé végrehajtotta. Jómagam kajántói plébános is vagyok, ott a magyarság két valláshoz tartozik: a többség református, a kisebbség római katolikus. Ezek a közösségek nagyon távol voltak egymástól sokáig. Mi megegyeztünk a lelkésztársammal, hogy értelmetlen dolog a magyar ünnepeket is külön megülni, hiszen alig vagyunk tízen, százan, és amikor megnyitottam az első közös ünnepséget a katolikus templomban, akkor azt mondtam: Kedves atyámfiai, amit együtt tudunk tenni, azt legalább ne tegyük külön.

Szóval tudunk együtt imádkozni, ugye? Persze hogy azt mondták: igen! Az ökumenizmust alsó szinten könnyen meg lehetne oldani, felsőbb szinten már egy kicsit bonyolultabb a kérdés.

LVR: Akkor tágítsuk egy kicsit a kört! Kőrösi Csoma Sándor Tibetbe megy, később a nyugati világ első boddhiszatvája lesz. Germanus Gyula elmegy Indiába, és az iszlám tanai szerint kezdi élni az életét. Gandhi társadalmipolitikai töltetű só-menetelését az erőszakmentesség jegyében szervezi meg. Vajon ezek zarándoklatok?

JG: Határozottan állítom, hogy mindegyik zarándoklat, mert valamennyien az igazságot keresték, aki pedig az igazságot keresi, zarándokúton van.

LVR: Na és a kis herceg története?

JG: Bolygóról bolygóra vándorol, ismerkedik, tapasztal. Aztán megtalálja a forrást a sivatagban, majd megszelídíti a rókát! És mit jelent megszelídíteni? Kapcsolatot teremteni. Mi ez, ha nem zarándokút?

LVR: Mondhatjuk azt, hogy a különféle zarándoklatok közös nevezője éppen az emberi lélek minőségi változása? Valamilyennek elindulni, másmilyennek térni haza, megtérni önmagunkhoz?

JG: Az összes zarándoklatnak ez a minőségi változás, a megtérés a lényege. Pál apostol a damaszkuszi úton leesik a lováról, és az életútja 180 fokos fordulatot vesz. Karácsonyi példa: Paul Claudel francia költő bámészkodó ateistaként bemegy a párizsi Notre-Dame székesegyházba, s ott egy oszlopnak támaszkodva hallgatja a Magnificatot, a ministránsok énekét, és végül hívő emberként ünnepli meg 1886 karácsonyát. Arról, hogy mi zajlott le a lelkében, csak ő tudna mesélni. Van, akit egy falusi harangszó tud messzire hajítani, másikat egy lehulló őszi falevél látványa, van, akit az anyja koporsója, amint épp a gödörbe eresztik. Ezek olyan találkozások a transzcendenssel, amelyet a kívülálló csak tudomásul vehet.

LVR: Eszerint születés és halál között az élet egy zarándokút...

JG: Egy olyan zarándokút, amely a születéssel indul, és a halállal fejeződik be. Sokszor értetlenül állok, hogy miért sír egyikmásik olyan keservesen a koporsó mellett, szinte már jelenetet rendez, de azt a fájdalmat nem tudom átélni, amit ő átél akkor. Nekünk viszont van egy üzenetünk a hit jegyében: az életünk a halállal megváltozik, de nem szűnik meg.

LVR: Ez már a megváltás felé mutató tanítás, amelyet szintén egy zarándoklat előz meg, mégpedig a keresztút, amely a nagyböjt egyik emblematikus szertartása is egyben. Egyszer úgy fogalmaztál, hogy azért készülsz az evangéliumból, mielőtt Jeruzsálembe mész, mert az Jézus földrajza. Nos, a Keresztút gyakorlatilag Jeruzsálem földrajza...

JG: Mély tartalmú zarándoklat a Keresztút, mert az egyes állomásoknál megállunk, elvégezzük a meditációt, és ez nem csak informál, hanem lelkileg formál is egyben. Minden templomban a Keresztút Jeruzsálemet idézi. Az első kilenc stáció a Via Dolorosa mentén van, a többi pedig a Szent Sír-bazilika különböző szegleteiben. Aki a Keresztutat a jeruzsálemi helyszíneken is végigjárja, felejthetetlen élményben részesül.

LVR: Ha visszatérünk a zarándoklat elsődleges értelméhez, és magát a jelenséget vizsgáljuk, ahogyan egy-egy zarándoklat a mai embernek megmutatkozik, azt tapasztaljuk, hogy a rájuk rakódó sallangoknak vajmi kevés közük van a zarándoklatok lényegéhez. Megfordultál már Európa különböző zarándokhelyein, mi a tapasztalatod, hogyan viszonyul egymáshoz a zarándoklás és a rátelepedő turizmus?

JG: Helye válogatja. Az egyház mindenképpen küzd a maga eszközeivel a sallangosodás ellen, sajnos, kevés eredménnyel. Lourdes-ban például távol tartják a szent helytől az árusokat. Csíksomlyón is igyekeznek, régen a templom körül mindenütt butikok voltak, ma már leszorították őket a Szék útjára. Sajnos, a piac sok helyen beköltözik a szent helyekre. Csíksomlyón van egy másik vetülete is a sallangosodásnak: a rosszul értelmezett nemzetieskedés. Különféle zászlókat lengetnek akkor, amikor a keresztaljának volna ott helye, és hangoskodnak ahelyett, hogy imádkoznának. Gróf Klebelsberg Kunó egykori magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter gondolata szerint „háromféle magyar hazafiság van: szónokló, kesergő és alkotó hazaszeretet". Az első kettőből nagyon sok van, a cselekvő magyarból, aki történelmét és múltját valóban ismeri, jóval kevesebb. És míg Csíksomlyón sok ember kezében máshová való szimbólumokat lobogtat a szél, aközben Lourdes-ban márciustól októberig minden este gyertyás körmenetet tartanak, és a körmenet alatt rózsafüzért imádkoznak különféle nyelveken. A rózsafüzér tizedeit megszakítja egy Ave Maria-dallam, és a több tízezres tömeg magasba emeli a gyertyáját. Ez lenyűgöző látvány!

LVR: Lourdes, Fatima, Csíksomlyó, Füzesmikola, Santiago de Compostela vagy éppen Guadalupe – sorolhatnánk a világ különböző kegyhelyeit, zarándok célállomásait. Mitől válik valami kegyhellyé, zarándokhellyé?

JG: Katolikus viszonylatban zarándokhellyé válhat egy helyszín valamely Isten-élmény következtében, szentnek tartott emberek ottani tevékenysége révén,

csodaként számon tartott események vagy valamely Mária-jelenés helyszíneként. Ilyen például az említett Lourdes vagy Fatima is. Milton Elveszett paradicsom c. eposzában van egy jelenet: Éva a bűnbeesés után sétálgat a Paradicsomban, és egyszerre csak elérkezik egy tó partjára. A tó vize tükörsima, Éva pedig életében először megpillantja saját arcát. A látvány annyira szép, hogy valósággal felsikolt, és belegondol: ha ennyire szép az ember a bűnbeesés után, mennyire szép lehetett ártatlan korában! Siratni kezdi azt, ami végképp elveszett. Az egyes emberek vagy közösségek élete sem egyéb, mint a hajdan elveszett szépség visszasírása. Bűnbeesés után azonban jön a második Éva, jelesül Mária, akit érdemeire való tekintettel Isten megóv a bűntől, és benne viszontlátjuk az elveszett szépséget. Ezt énekeljük a Mária-énekeinkben is: egészen szép vagy, Mária! Nyilván a lelki szépséget és tisztaságot értjük ezen, mert őbenne jelenik meg újra az Isten elgondolása szerinti bűntelen ember, ezért a katolikus ember számára Mária egy tiszteletre méltó személyiség, és persze szó sincs imádatról, ahogy azt némelyek tudni vélik. A '70-es években Kolozsváron egy unitárius felekezetű énekesnőt a református teológiára hívtak dalestet tartani. Vitte a repertoárját, amelyben két Ave Maria is szerepelt. Mondták a fiúk, abból egy is elég lesz, az is elmaradhat. Az énekesnő szó szerint ezt válaszolta: Ha én arról a nőről, aki egy ilyen gyermeket adott, mint Jézus, nem énekelhetek nektek, akkor nem éneklek semmit. Ennyit a Mária-tiszteletről.

LVR: Hogyan magyaráznád el a zarándoklat lényegét egy nyakas kálvinistának? A szókapcsolatot Adytól kölcsönöztem, aki nem akármilyen költeményben hajtott fejet a pócsi Mária előtt!

JG: Szükségünk van arra, hogy időnként megálljunk, magunkba nézzünk, önvizsgálatot tartsunk és elgondolkodjunk azon, hogy mi a feladatunk, mire vállalkozunk és képesek vagy méltóak vagyunk-e arra a feladatra, vagy sem. A zarándoklat, ha komolyan vesszük, erre kiváló lehetőség.

LVR: Térjünk vissza Csíksomlyóra, mely a Kárpát-medence legismertebb Mária-kegyhelyének számít. Az 1980-as években poros mezei dűlőutakon jutottunk csak el a kegytemplomig, amikor édesapám akkori munkabeosztása lehetővé tette, hogy elzarándokoljunk. Ha nagyon akart, eljutott az ember az ájulásig zsúfolt búcsús misére. Aztán jött a fordulat, és gyűjteményes köteted, melyben a rendszerváltozás utáni zarándoklatok dokumentumaiként az ott elhangzott ünnepi szózatokat közreadtad, Csíksomlyó legújabb kori krónikája is lehetne...

JG: Említettem, hogy a rendszerváltozás előtti utolsó nyilvános zarándoklatot követően magányosan mehettek csak az emberek, netán kisebb csoportokban, de népes, több százezres tömeg nyilván nem fordulhatott meg ott. Az első szabad búcsú 1990-ben volt, ezért is lett a kötet címe Húsz éve szabadon, Csíksomlyón. Jeles írók is megszólalnak a könyv lapjain, de minden alkalommal készítettem egy-egy interjút az ott megforduló személyiségek valamelyikével is: Vízi E. Szilveszterrel, Habsburg Ottóval, Csoóri Sándorral, Erdő Péter bíborossal és még sokan másokkal.

LVR: Van-e különleges csíksomlyói zarándokélményed? Hiszen minden esztendőben részt veszel a búcsús szentmisén, amely egyfajta lelki szükségletteddé is vált...

JG: Nincs olyan, hogy legszebb: külön élmény számomra mindegyik. Ennyi embert együtt látni, együtt imádkozni velük nagyon nagy dolog. Talán csak ahhoz fogható, amit egy nyilvános pápai fogadáson élhettem át Rómában, amikor a Szent Péter téren az öt világrészről érkezett különféle nyelvű és bőrszínű ember közösen imádkozta a Credót, mindenki a saját nyelvén.

LVR: Nem bábeli zűrzavar ez?

JG: Ez már a pünkösdi lelkület, hiszen az első Pünkösd idején is mindenki a maga nyelvén hallotta és értette meg az örömhírt.

LVR: Jeruzsálemet a három ábrahámi világvallás mindegyike magáénak vallja. A Mennyei királyság c. játékfilmben, amely arról szól, hogy a keresztények hogyan veszítik el az uralmat a szent város fölött, van egy megható jelenet. A Jeruzsálemet feladó Balian lovag megkérdezi a vele tárgyaló Szaladin szultánt: mégis mit ér számára ez a félig lerombolt város? A szultán félvállról veti oda: semmit. Majd összetett kézzel és ragyogó szemmel teszi hozzá: de mindent! Vajon számunkra mit jelent Jeruzsálem?

JG: Lényeglátó mondat: semmit és mindent. E kettő között zajlik az életünk is. Én csalódtam egy picit Jeruzsálemben. Amikor a szent helyeken egymásra licitálva gyakorolják a szertartásaikat a különféle felekezetek, hát az lehangoló tud lenni, ha pedig ebből üzletet is csinálnak, az rettenetesen zavar. Jeruzsálem a keresztény ember számára végső soron Jézus működésének és a megváltás misztériumának legfontosabb helyszínét jelenti. Egy lelkileg elsivatagosodó világban, ahol folyamatosan fenyeget valamilyen ökológiai, morális, háborús vagy gazdasági válság, ahol az elzüllés és megsemmisülés veszélye hétköznapi jelenség, az Ő tanítása mentén lehet eligazodni a zarándokúton. Ez az az iránytű, amit nagyon meg kellene becsülnünk!

LACZKÓ VASS RÓBERT

Minoriták a közjó szolgálatában

Erdélyben a minorita szerzetesek az elmúlt századokban több helyen alapítottak rendházat, a pasztoráláson kívül oktatási, szociális és kulturális tevékenységeket folytattak. Jelentős központnak számított Arad, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Nagyenyed vagy Nagybánya. Ez utóbbi városban évtizedekig működtettek saját teológiát a minoriták, de rendszeres volt a kapcsolat a lugosi, a szegedi, a miskolci és az egri rendházakkal is. A szerzetes testvérek magyar nyelvterületen megfordultak Nyírbátorban és Pancsován is.

Trianon után különvált az erdélyi és a magyarországi Rendtartomány, majd 1992-ben ismét egyesült a Szent Erzsébetről elnevezett két magyar tartomány. Sajnos, Erdélyben már csak Aradon működik rendház, amelynek tagjai három évszázada plébániai teendőket is ellátnak.

Erről a valamivel több mint háromszáz évről szól az a könyv, amely a közelmúltban jelent meg az aradi Kölcsey Egyesület kiadásában*.

Az első rész alcíme Minoriták Aradon a közjó szolgálatában, a második rész pedig a Vasárnap című, a leghosszabb életű aradi kulturális folyóirattal foglalkozik, amelyet a minoriták szerkesztettek, adtak ki és nyomtattak.

A közjó fogalma a tanulmányban az oktatás, a művelődés és a szociális kérdésekkel való foglalkozást illeti. Az aradi minoriták hozták létre az első aradi német, majd magyar nyelvű iskolákat, s az is kiderül, hogy a három évszázad során mindig ott álltak, ahol az oktatásnál szükség volt rájuk. Az 1702-es letelepedés után, már 1715-ben elemi iskolát, majd harminc évvel később gimnáziumot indítottak. Ezekben az intézményekben az oktatók zöme minorita szerzetes volt. De jelen voltak az 1919-es impériumváltás idején, amikor a szó szoros értelmében az utcára került a magyar oktatás. Azonnal az önállósodott Csiky Gergely Gimnázium mellé álltak anyagi segítséggel 1991-ben és 2001-ben, kölcsöntermekkel és tanfelszerelés-vásárlással.

Matekovits Mihály – nyugalmazott matematika szakos tanár – a téma jó ismerője, nem történész, hanem az általa közel hat évtizede összegyűjtött anyag feldolgozója és rendszerezője foglalkozik a kérdéssel. Kiderül, hogy az aradi magyar oktatás támogatása mellett számos nyomtatvány kiadásával gazdagították a szerzetesek az aradi, illetve az egyetemes magyar egyházi és világi közművelődést. A 300 esztendő Aradon tevékenykedő legaktívabb minorita íróit sorolja fel betűrendben, kiemelve legfontosabb munkáikat. Többen az aradi lapokban (Vasárnap, Havi Szemle, Arad és Vidéke, Aradi Híradó, Alföld, Ellenzék) írtak rendszeresen, de prédikációk, tanulmányok, sőt, versek is kerültek az aradiak kezébe a rendház nyomdájából. A legtöbb irodalmi és tudományos dolgozat az Aradi Gimnázium Értesítőjében látott napvilágot, amelynek a szerkesztői feladatát is rendszeresen az iskola egy-egy minorita tanára látta el.

Lakatos Ottó, aki a háromkötetes Arad története c. művében a 13 vértanú tábornok kivégzésének részleteit is leírja az egyik gyóntató és szemtanú lelkész, Sujánszky Eusztách minorita szerzetes nyomán, aki a kivégzés utáni napokban vetette papírra emlékezéseit, az Értesítőben verseket, útinaplókat és színdarabokat is közölt. A minorita sírkertben nyugvó Lidy Nándor atya, gimnáziumi igazgató, matematikatanár ma is komoly munkának számító szakdolgozatokat közölt. Mónay Ferenc aradi házfőnök, plébános, művészettörténész és közíró volt. Hosszabb ideig élt Rómában mint vatikáni magyar gyóntató, itt látott napvilágot számos irodalmi és a rend történetéről szóló munkája.

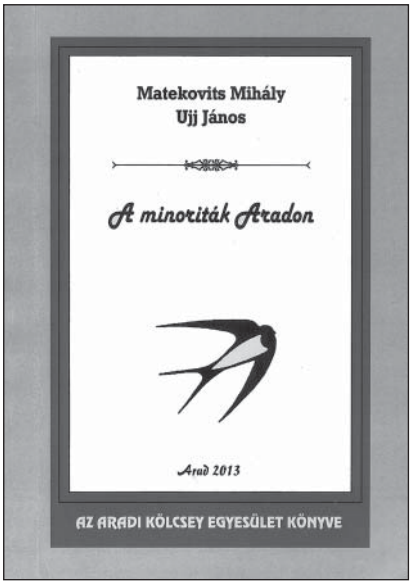

Matekovits Mihály és Ujj János könyve a népszerű Fecske-sorozatban

Ujj János történész régóta kutatja a múltját az Aradon kiadott Vasárnap folyóiratnak, amelyet tizenhét éven át az aradi minorita kultúrház építője, Wild Endre páter szerkesztett, majd Brazíliába való távozása után Kulcsár Sándor Kálmán folytatta a munkát, sajnos, csak két évig. Azt írja Ujj János: „Két évtized alatt a Vasárnap színvonalas irodalmi lappá, majd jeles erdélyi kultúrszemlévé nőtte ki magát. Természetes, hogy reagált a római katolikus vallási élet minden fontos eseményére, mint a pápa- és püspökválasztás, a minorita rendben végbement eseményekre. Emellett a lap minden számában színvonalas irodalmi alkotások láttak napvilágot. Elsősorban vallási témájúak, de minden más olyan alkotás is, amely beilleszkedett a lap keresztény szellemiségébe." A lap szerzői közül többen önálló kötettel is jelentkeztek, ame-

lyeket a Vasárnap nyomdájában nyomtak, s a Vasárnap kiadóhivatala forgalmazta azokat.

A teljesség igénye nélkül, néhány név, akik közöltek az aradi minoriták által kiadott Vasárnapban: Móra Ferenc, Wass Albert, Mécs László, Reményik Sándor, Juhász Gyula, Berde Mária, Dsida Jenő, vagy a református pap-költő, Szabolcska Mihály.

A minoriták aradi oktatói, művelődési és szociális tevékenysége összenőtt a város életével, mindennapjával. A Fecskés könyvek sorozatnak ez a (huszonötödik) kötete ebből a kötődésből csak egy kis csokorra valót nyújt. De ez is elég, hogy elképzelhessük a nagy csokor egy-egy virító szálát.

M. KORODI MÁRIA

*Matekovits Mihály, Ujj János: A minoriták Aradon. Arad, 2013.

VÁRVÉDŐ – Erdélyi Helikon Irodalmi Füzetek

A két világháború közti erdélyi magyar irodalom legtermékenyebb ága az Erdélyi Helikon írói csoportosulás. A helikonisták közé sorolható ötvenöt író által létrehozott alkotások java része túlélte az irodalmi kánonok hullámtöréseit, túlélte a kommunista diktatúra tilalmi évtizedeit. Csupán tucatnyi szerző került a „megtűrtek" körébe, a többségnek évtizedekig az elhallgatás, könyveiknek a könyvtárak zárolt polcai jutottak osztályrészül. A hatvanas–hetvenes évek bukaresti és kolozsvári kiadóinak kitartó küzdelme eredményezte azt, hogy Balázs Ferenc, Bánffy Miklós, Berde Mária, Dsida Jenő, P. Gulácsy Irén, Karácsony Benő, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Markovits Rodion, Reményik Sándor, Szántó György... neve sorra visszakerült az irodalmi köztudatba. Nyírő József és Wass Albert művei azonban itthon csak az 1989/90-es fordulat után jelenhettek meg. Nyírő József hamvainak honi földbe való temetését a hatalom megakadályozta; a távollétében koncepciós perben elítélt Wass Albert jogi rehabilitációja mindmáig késik. Az 1989-es politikai fordulatot követően a helikonisták iránti érdeklődés – a „marosvécsi írói parlament" legjobbjainak köszönhetően – újra reneszánszát éli.

Az alkotóközösség megismerésének rögös útján Az Erdélyi Helikon költői (1928–1944) című Kriterion-kiadvány (1973) jelentette az első lépést. A beígért folytatás elmaradt, a próza- és kritikaantológia már nem jelenhetett meg. A következő nagy lépést a Marosi Ildikó által közzétett kétkötetes leveleskönyv – A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979 – jelentette. A rendkívül értékes forráskiadvány ismételten felkeltette az érdeklődést a marosvécsi találkozók és az Erdélyi Szépmíves Céh iránt.

A mögöttünk maradt két évtizedben a cenzúra béklyóitól megszabadult szellemi élet fórumai és műhelyei intenzív munkával igyekeztek ledönteni a tabukat. A csíkszeredai Pallas–Akadémia, a kolozsvári Kriterion, Polis, a marosvásárhelyi Mentor kiadó sorra jelentette meg a műveket, irodalmi társaságok, alapítványok hosszú sora vállalta fel egy-egy író kultuszának ébresztését, ápolását.

Írásunkban e nemes törekvés újabb hajtásáról szeretnénk tájékoztatni az erdélyi magyar literatúra iránt érdeklődő olvasókat, irodalombarátokat az anyaországban létrehozott Erdélyi Helikon – Marosvécsi Kemény Alapítványról, működéséről és az általa megjelentetett Várvédő című, évente megjelenő folyóiratról, az általuk szervezett budapesti rendezvényekről.

Kemény János unokája kezdeményezésére 2010 januárjában a magyarországi Pátyon hozták létre az Erdélyi Helikon – Marosvécsi Kemény Alapítványt. Vajon Kemény Endre, az alapítvány elnökeként miért tartotta fontosnak azt, hogy az Erdélyi Helikon ügye az anyaországban is szervezett formában képviselve legyen? A kérdésre a Várvédő 1. számában a Medgyessy Éva által készített interjúban kapunk választ: „Azt tapasztaltam, hogy még az irodalmi érdeklődésű magyarországi közönség körében is alig ismert az Erdélyi Helikon írói csoportosulás és a hozzá kötődő, azonos című folyóirat. Az ismert írókat, költőket, mint Tamási Áron, Wass Albert, Áprily Lajos, Jékely Zoltán nem hozzák összefüggésbe a szellemi csapattal, ahová tartoznak, a szám szerint 55 helikonista közül mindössze néhányat ismer a közönség. Fontosnak tartottam tehát az Erdélyi Helikon ügyének képviseletét, alkotóinak megismertetését, szellemiségének őrzését, olyan értékek terjesztését, amelyek ma is aktuális kérdésekre keresik a választ (...) a Helikon bátor, megmaradásunkat célzó, kultúránkat nemesítő eszméire ma is szükségünk van." Az Euró-

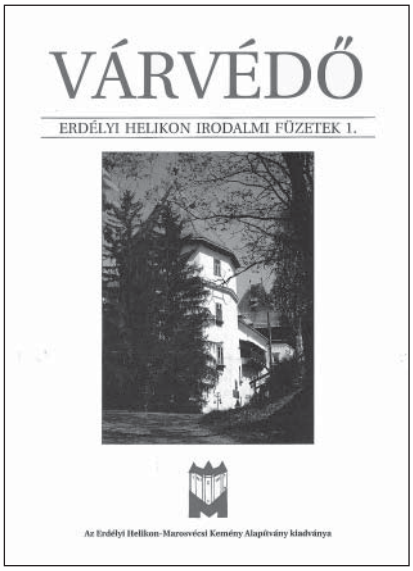

A VÁRVÉDŐ – Erdélyi Helikon Irodalmi Füzetek első száma

pai Unió homogenizáló, a nemzeti sajátosságokat alábecsülő törekvései áradatában, az egymással ellenséges szekértáborokra szakadt mai magyar szellemi életben az erdélyi példa számos tanulságul szolgálhat: „Elszakadva az anyaországtól, egyedül maradván, egy hosszú távú kisebbségi sorsra kellett berendezkedjenek. 1926-tól Marosvécsen ült össze az erdélyi »írói parlament«, ahol a két-három napos találkozóikon az írók megvitathatták elképzeléseiket, terveiket a jövőt illetően, örökké szem előtt tartva a transzszilvanizmus eszméjét." Az alapítvány tevékenysége az Erdélyben 2000-ben létrehozott, az Adamovits Sándor által vezetett Helikon Alapítvánnyal párhuzamos síkon halad, egyazon cél szolgálatában.

Az Erdélyi Helikon – Kemény János Alapítvány a megalapításától eltelt évek alatt több irányban fejtett ki sikeres tevékenységet. Elsőként megjelentették az Erdélyi Helikon Öröknaptárat, melyben mind az 55 helikonista szerepel, az írók születése és halála évével; bekapcsolódtak a marosvásárhelyi testvéralapítvány által szervezett rendezvényekbe; 2011-ben beindítottak egy ünnepségsorozatot, melynek célja, hogy mind az 55 helikonistáról méltón megemlékezzenek; 2012-ben megjelentették a Várvédő folyóirat – alcímében: Erdélyi Helikon Irodalmi Füzetek – 1. számát.

Az Öröknaptár, a marosvásárhelyi alapítvány révén, remélhetőleg eljut az erdélyi magyar oktatási és kulturális intézményekbe, segédeszközként az írók kultuszának méltó ápolásában. Az erdélyiekkel közös rendezvények aktív szereplőiként szolgálják a Helikon-közösség eszméinek propagálását. S ez nem csupán irodalom-, illetve eszmetörténeti kérdés, nemcsak Erdélyben, hanem az anyaországban is aktuálpolitikai üzenete van – irodalmi és egyéb vonatkozásban is. Szőcs Géza a 2011. november 15-i budapesti Erdélyi helikonisták ünnepségén elhangzott üdvözlő beszédében méltán hangsúlyozta: „... széles spektrumú társaság volt ez, hány különböző módon látták és láttatták a világot, és arra a meggyőződésre is juthatunk, hogy a békésen egymás mellett ülő írók és költők világnézetét olykor maga a világ választotta el egymástól – mégis jól megférték egymás mellett, mert megértették, hogy a szervezetbe tömörülés nem holmi öncélú úri huncutság, hanem a hangsúlyos érdekképviselet és a közös fellépésből adódó társadalmi elfogadottság felé vezető út maga." Az első Helikon- ünnepségen hangzottak el e szavak. Az elsőt aztán 2012. november 17-én követte a második, 2013. november 21-én pedig a harmadik jubileumi ünnepség – igen gazdag, vonzó programmal, illusztris személyiségek közreműködésével. Ez utóbbi alkalommal a részvevők megtekinthették a szatmárnémeti származású, Szentendrén élő Paulovics László grafikus és festőművész helikonista írókról készített portrésorozatát. A műsorokat Óss Enikő, a Nagyváradról Amerikába emigrált, majd Budapestre települt színésznő rendezi. A szervezők előtt követendő példaként áll a két háború között igen eredményesen működő – 1934-ben alakult, négy év múlva már harminchétezer tagot számláló – Erdélyi Helikon Magyarországi Barátai elnevezésű közösség.

A Várvédő 1. számában Medgyessy Éva alapító főszerkesztő tollából olvashatunk az útra bocsátott kiadvánnyal kapcsolatos elképzeléseikről: „Célunk elsősorban nem a múltidéző nosztalgiázás, hanem az elmúlt évtizedekben szándékosan eltemetett, elfeledtetett, ám páratlanul gazdag irodalmi-szellemi hagyaték aktualitásának és jövőbe mutató aspektusainak felfedezése is. Ezért az irodalmi szemelvények mellett megvizsgáljuk, hogyan él ma a két világháború közti erdélyi magyar író-költő társadalom munkásságának emléke a jelen szellemi embereinek emlékezetében, illetve jeles irodalmi személyiségeink miként értékelik az említett életműveket és nem utolsósorban az ehhez hasonló szellemi közösségek létrejöttének fontosságát. A Várvédő »füzeteiben« ezért nem csupán a két világháború közötti erdélyi írókkal és költőkkel, hanem a mai magyar szellemi élet és irodalmi jelenünk elhivatott, jeles képviselőivel is találkozhatnak. Várvédő tevékenységünk így reményeink szerint egyformán hozzájárul majd a marosvécsi várkastélyban létrejött, egyedülálló irodalmi csoportosulás művészetének ápolásához és újraélesztéséhez, valamint erős várunk, a szellem, a kultúra szolgálatához is."

Erdélyi Helikon – Irodalmi Füzetek – Várvédő. Mit takar e hármas tagolású cselekvési tér? Erre a Marosvásárhelyen született, a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen magyar–francia szakot végzett író, színháztörténész, a Várvédő folyóirat főszerkesztője, az Erdélyi Helikon – Marosvécsi Kemény Alapítvány irodalom- és színháztörténeti tanácsadója, Medgyessy Éva szavai adnak számunkra kimerítő választ: „Erdélyi Helikon – ez ugye önmagáért beszél. Ennek a két világháború közötti irodalmi mozgalomnak, a hozzá kapcsolódó folyóiratnak, valamint az eköré csoportosuló alkotóknak állít emléket. Irodalmi Füzetek – ez rávilágít arra, hogy nem csupán a műveket idézzük fel, hanem, mint egy jó irodalomórán teleírt füzetben szokás, rávilágítunk a társadalmi-politikai körülményekre, az írók életpályájára, és ami talán még izgalmasabb, a témában folytatott saját kutatásaink eredményét is hozzátesszük itt. És hogy miért Várvédő? A helikoni találkozók székhelye, a marosvécsi vár és persze a találkozók szellemiségének őrzésére utalunk ezzel. De képletesen egy kicsit távolabbra is: erős várunk, az anyanyelvi kultúra védelmére. Azt a szellemiséget, azt a gondolatiságot szeretnénk közkinccsé tenni, amelyet az erdélyi helikonisták képviseltek, és amely ma is aktuális. Hogy mi is ez? Egészen röviden összefoglalva: a kultúra lélekmentő és nemzetmegtartó ereje."

A Várvédő – Erdélyi Irodalmi Füzetek eddigi két száma arról győz meg, hogy az Erdélyi Helikon – Marosvécsi Kemény Alapítvány csapata hűséggel és elkötelezetten, tartalmilag, és a nyomdai kivitelezésben is ma-

gas igényességgel követi a maga elé állított célt, munkájukat a szó nemes értelemben vett szolgálatként tételezik.

Az 1. szám beköszöntő írásai – Előszó, Szőcs Géza köszöntője az Erdélyi helikonisták első ünnepségén, a két háború közötti Erdélyi Helikon Magyarországi Barátai rendezvényét népszerűsítő Hívogató reprint megjelentetése, az alapítvány létrejötte körülményeinek felidézése, Pomogáts Béla írása a marosvécsi íróközösségről és az általa megjelentetett azonos nevű folyóiratról – mindmind a témára való ráhangolódást segítik. A szerkesztői szándékhoz híven az írók születési vagy elhalálozási évfordulójuk szerint kerülnek fénykörbe. E számban: Balázs Ferenc, Gagyi László, Kacsó Sándor, Kemény János, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Maksay Albert, Molter Károly, Olosz Lajos, Reményik Sándor, Szántó György, Szentimrei Jenő, Tavaszy Sándor. Az életrajzokat Medgyessy Éva és Pomogáts Béla jegyzi. Mindenik életrajzot egy-egy alkotás, illetve abból kiragadott részlet követ. A megidézett szerzőkről és műveikből kirajzolódó képet többnyire kortársak, családtagok, illetve baráti körükből megszólalók kiváló tárgyismerettel és lelki affinitással telített írásai teszik még árnyaltabbá – Balázs Ferenc emlékezetét Kászoni József, a Kemény Jánosét Kemény Endre, a Kuncz Aladárét Jancsó Miklós, a Makkai Sándorét Makkai Lilla, a Reményik Sándorét Molter Károly. A folyóirat tárgykörében szerep jut a kitekintésnek, a választott téma tágabb értelemben történő bemutatásának is. E számban a kolozsvári születésű Szász István Tas tanulmánya – A közösen gondolkodó Helikon és Hitel – a két kiadvány céljaiban kimutatható párhuzamosságot, közös törekvéseket tárja fel. Az ugyancsak erdélyi származású, de nyugatra sodródott Tolvaly Ferenc magatartása azt példázza, hogy „a szellem embere kitekint a világba – és onnan hazahozza tapasztalatait". A vele készített interjú zárószavai általános megfontolásra érdemesek: „Mint korábbi nagy válságok idején, most is az értelmiségnek a felelőssége, hogy a kiutat keresse, ugyanakkor rámutasson arra, hogy a világ csak erkölcsi-etikai alapokon maradhat fenn."

A Várvédő 2. számának bevezetője az általános elveken, célkitűzéseken túl a lapszerkesztés kulisszatitkairól, no meg a támogatókról és előfizetőkről beszél, segítségről és bizalomról szól. Joggal, hisz már több mint százan lettek/váltak a lapot igénylő olvasókká, előjegyzésükkel támogatják a kiadvány megjelenését. E lapszámot Pomogáts Béla nemrég megjelent könyvének – A marosvécsi várban – előszavából vett részlettel indítják. Idézzünk belőle néhány gondolatot: „Az erdélyi irodalmi közösség ugyanolyan szellemi tényezője és alakítója volt a két világháború közötti magyar irodalmi kultúrának, mint a Nyugat körül gyülekező irodalom vagy a népi mozgalom. (...) termékeny példát adott arra, hogy az irodalmi értékek szolgálata és a közösségi-nemzeti elkötelezettség a legkevésbé sem állhat egymással szemben." Rendkívül sok és értékes információval és megállapítással szolgál Murvai László tanulmánya: A transzszilvanizmus az erdélyi magyar oktatásban. A szerző évtizedekig a román tanügyminisztérium nemzetiségi főosztályának volt a beosztottja, majd vezetője, így hitelesen tudja elénk tárni a helikonisták odisszeáját a diktatúra éveiben kötelező tantervekben. Kemény Endre az Erdélyi Helikon folyóirat tizenhét éves történetét vázolja fel, utalva arra, hogy miként sikerült teljesítenie a keletkezésekor felvállalt feladatát: „a kisebbségi sorsra kényszerült magyarok lelki támogatását és megerősítését a kultúra eszközeivel". A folyóirat programja érzékeltetésére idéz annak kiváló szerkesztői – Áprily Lajos és Kuncz Aladár – beköszöntő írásaiból; az utólagos értékelések – Pomogáts Béla, a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon címszava, Marosi Ildikó méltatása – mintegy visszaigazolják elődeik fölvállalt szolgálatának időtálló értékeit.

A lapszerkezet az első számban tapasztalt utat követi: a rövid íróportrékat – Bárd Oszkár, Hunyady Sándor, Jékely Zoltán, Kádár Imre, Kiss Jenő, Kovács László, Lakatos Imre, Moldován Pál, Ormos Iván, Pakocs Károly, Sipos Domokos, Szentmihályiné Szabó Mária – Medgyessy Éva jegyzi. A saját művek, illetve az azokból kiragadott részletek hozzák az olvasókhoz közelebb a mostani számban, többségükben kevésbé ismert szerzők munkáit. Bárd Oszkárról Murvai László, Hunyady Sándorról Brody Alexander, Jékely Zoltánról Katona Tamás, Kiss Jenőről Szász István Tas és Tamás Gábor, Sipos Domokosról Lőrinczi László ír értő, lélekközeli sorokat. A lapszám „csemegéje" a Kányádi Sándorral folytatott beszélgetés. Megható történetek felidézése ez, melyek „elindultak Kányádi emlékezetéből, mint feltörő forrásból a víz, s vették az irányt, amerre akarták, elkanyarodtak, miként a pisztrángos hegyi patak is természet adta útján jobbra meg balra – ahogyan a hegyoldal lejtése viszi." Élvezetes diákkori emlékek, tanulságos történetek fonódnak itt egybe történelmi példákkal, családi emlékekkel.

Mindkét számot a Hírek, események rovat zárja: közös bennük, hogy a helikonistákkal kapcsolatos eseményekről számolnak be – Erdélytől Budapestig, s onnan is távolabb: Los Angelesig. Mindenik sor tanúságtétel az íróközösség élő hagyományairól, a tiszteletről és megbecsülésről, amely tagjait övezi.

Nem zárhatjuk bemutató értékelésünket anélkül, hogy felhívnánk a figyelmet a két számban megjelent igen értékes korabeli fotókra, melyek messze többet jelentenek illusztrációknál.

Az Erdélyi Helikon – Marosvécsi Kemény Alapítvány és a Várvédő folyóirat igen kedvező fogadtatásáról egyként vallanak az évenként tartott budapesti jubileumi ünnepségek, valamint az is, hogy már a lap 2. száma több mint száz előfizető nevét közölhette.

MÁRIÁS JÓZSEF

Fodor Nagy Éva lélekmadarai a Klubgalériában

Idestova 13 éve vezetem a kolozsvári Báthory Gimnázium rajzkatedráját, egy év kivételével rendszeresen osztályfőnök is voltam. Közben évente végigszurkoltam diákjaim júniusi tanévzáró ballagásait. Arra is emlékszem, hogy ezeken az ünnepségeken a számos kiosztott díj között igen előkelő helyen szerepelt és szerepel ma is a Fodor Éva irodalmi díj. Az évek során sok, ma már ismert, neves személyiség vehette át pályafutása kezdetén ezt a rangos díjat. Azóta már a Fodor Éva-díjasok találkozóját is megtartották ugyanitt a Klubgalériában. A díjat volt báthorys osztálytársak alapították, majd az összegyűlt pénzt a Fodor család megduplázta, így került bankbetétbe. Ez, a Csipike szülőatyja, Fodor Sándor író és kedves felesége által kezelt díj még messzibbre visz emlékeimben. Az 1970-es évek elején, a családot ért tragikus fordulat, Évike leányuk elvesztése az én nemzedékem vesztesége volt. Ismertem Évikét, én ballagás előtt álltam a Brassaiban, ő a Báthory elődiskolájába, a 11-esbe járt. Mindannyiunkat villámcsapásként ért a rettenetes hír.

2013 novemberében hogyne hívtam volna meg Fodor Nagy Éva művésztársamat kiállítani a Báthory Klubgaléria Klubgalériájába? Azt a művésznőt, akinek a tragédiát követően 5 éves bezárkózás után volt ereje újra ecsetet ragadni és remekműveket alkotni. Akivel azóta közös alkotótáborban is voltam Zsobokon, ahol aztán közelebbről is megismerhettem művészi és emberi kvalitásait, nagyságát.

Ha jól számoltam, ez most a harmincharmadik egyéni kiállítása. Még valamikor a nyár folyamán egyeztettünk, hogy 16 képet állítunk ki, aztán novemberben meglátogattam patinás, Erzsébet úti házában. A lakásban illatos szantálpálcika füstölgött, kávézgattunk, beszélgettünk, nézegettük munkáit. Végül nehéz szívvel tettem félre sok jobbnál jobb képét, melyre már nem jutott volna hely a Klubgalériában. Ott motoszkált bennem a Művészeti Múzeumban 2001-ben rendezett retrospektív kiállításának emléke. A Bánffy-palota öt nagy földszinti termében 92 alkotása volt kiállítva. Akkor készült az a remek katalógus is, melyet azóta többször áttanulmányoztam.

Sok jót írtak már neves műtörténészek Fodor Nagy Éva képeiről, munkásságáról, például Murádin Jenő, Ditrói Ervin, Banner Zoltán, Németh Júlia, Viorica Guy Marica, Alexandra Rus s még sokan mások. A Klubgaléria bejáratánál kifüggesztettük a művésznő fontosabb életrajzi adatait és kiállításai kronologikus sorrendjét. A továbbiakban itt csak nagyon röviden szemelgetek ebből.

Fodor Nagy Éva 1928. február 2-án született Petrozsényban ér-

Kék vázák, akvarell

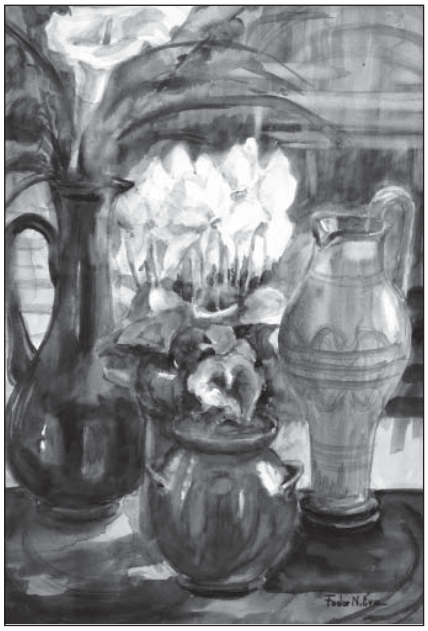

Tímár Ágnes igazgatónő, Fodor Nagy Éva és a szerző =A felvételeket Iszlai Edit készítette)

Petrozsényi táj, akvarell

Kertes táj, akvarell

telmiségi családban. Itt végezte elemi iskolai tanulmányait, majd a gimnáziumi éveket Nagyszebenben az Evangélikus Iskolában, később az Orsolya Nővéreknél, majd a Ferences Nővéreknél töltötte. Végül a kolozsvári Marianum Leánygimnáziumban érettségizett. Művészi tehetségére már ekkor felfigyeltek tanárai. 1956-ban államvizsgázott a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán, ahol olyan neves tanárok keze alatt tanulhatta a szakmát, mint Kádár Tibor, Kovács Zoltán, Miklóssy Gábor. 1951-ben házasodtak össze Fodor Sándor íróval, két leányuk született, Éva és Eszter.

Ha beletekintünk több mint hat évtizedes képzőművészi munkásságába, ennek számos stációját sorolhatjuk fel. Több hazai és külföldi egyéni tárlat mellett számos csoportos kiállításon vett részt. Petrozsényi, lupényi, temesvári, bukaresti, craiovai, zilahi, szilágysomlyói, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, csíkszeredai, kovásznai szereplése mellett olyan kolozsvári galériákban rendezett többször is egyéni tárlatot, mint a főtéri Kis Galéria, a Filo Galéria, az Egyetemi Könyvtár Galériája, a Reményik Sándor Galéria, sőt a fiatalok körében igen népszerű Bulgakov Kávéházban is. De ugyanúgy rendezett több egyéni tárlatot Budapesten is, például az Andrássy úti Galériában, a Pataky Galériában, a Bocskai Galériában, az EME kiállítótermében. Kiállítása volt Izraelben is, és ne maradjon ki a felsorolásból két nagy retrospektív tárlata sem, mindkettő a Kolozsvári Művészeti Múzeumban volt látható 1998-ban, illetve 2001-ben. Alkotóévei alatt számtalan könyvborítót és -illusztrációt készített, 25 éves együttműködés köti össze a Napsugár gyermeklappal. Régóta tagja a Romániai Képzőművészek Szövetségének, úgyszintén a Barabás Miklós Céhnek is. A világ sok köz- és magángyűjteményében őrzik munkáit, a Kolozsvári Művészeti Múzeum mellett olyan országokban, mint Magyarország, Németország, Franciaország, Anglia, Svédország, Svájc, Izrael, az Amerikai Egyesült Államok stb.

A Klubgalériában kiállított képek is bizonyítják, Fodor Nagy Éva igazi nagy formátumú alkotóművész, képei magas művészi színvonalon készültek. Ezt a speciális festészeti technikát, az akvarellt ő is a tökélyre vitte, akárcsak nagynevű elődei – gondolok itt Nagy Imrére, Bene Józsefre, Bordi Andrásra, vagy a női akvarellisták olyan képviselőire, mint Brósz Irma, Ferenczy Júlia vagy akár Balaskóné Osváth Zsuzsa. De emlékezzünk egy iskolánkhoz kötődő és méltánytalanul elfeledett akvarellistára is, Diviaczky Rezsőre, aki annak idején a két világháború között a piarista főgimnázium és a Marianum rajztanáraként évente rendezett emlékezetes egyéni akvarell-kiállításokat, s aki 1971. február 17-én hunyt el, 95. születésnapján.

Mostani kiállításunkra tematikailag mindenből válogattunk. Láthatók portrék, tájképek, csendéletek és egy újabb kori „lélekmadarak" kompozíció is. A művésznő eddigi képei nagy részét 12 gazdag ciklusba rendezte, úgymint: A lélek tájai, Tükröződések, A helyek szelleme, A hallgatás sebei, Madarak és angyalok stb. Itteni munkái is ráirányítják tekintetünket a minket körülvevő szépségekre. Számára ezek a legnemesebb ihletforrások és ő ezek hűséges közvetítője, legyen az egy-egy portré hiteles lélekábrázolása, vagy egy petrozsényi, ifjúkori tájélmény, havasi táj, hargitai fenyves hegyi patakkal, akár lankás, dimbes-dombos kalotaszegi táj vagy városi utcarészlet kertes házakkal; de ugyanezt mondhatjuk egy-egy gazdagon terebélyesedő virágcsendéletről is.

Többen felfigyeltek már a képein megjelenő kékes, de még inkább zöldes dominanciákra, az itt-ott ismétlődő szürkés-barnákra, akvarelljeinek folthatásos gyöngyházcsillogására.

Falu a domboldalon, akvarell

Virágcsendélet, akvarell

Galériánk gyönyörű barokk festőállványára helyeztük a tárlat egyetlen újabb kori, áthallásos képét, jelezvén, hogy a művész csapongó képzelete a mélylélektan fogalomtárában is otthonosan mozog. Ez a kompozíciós kép – a sirályok tánca a napfényes tenger felett – szinte szimbolikus értelmet kap. Kívánjuk, hogy Fodor Nagy Éva lélekmadarai, álommadarai még sokáig cikázzanak képzőművészetünk egén.

ORBÁN ISTVÁN

Sirályok tánca, akvarell

Falusi utca, akvarell

A székely történet kutatása nem jelent elkülönülést

1994-es beszélgetés Imreh Istvánnal

Imreh István (1919–2003)

Az alábbi beszélgetést 1994 nyarán – Imreh István 75. születésnapját megelőzően – szegedi felkérésre készítettem, s némi késéssel az Aetas című Történettudományi folyóirat 1995/1–2. száma a 233–239. lapjain közölte. Folytatólagosan ismertették Imreh István válogatott bibliográfiáját és egy tanulmányát. Imreh Istvánt a továbbiakban még számos elismerés érte: 1995-ben a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem díszdoktorává avatták, 1998 tavaszán az EME tiszteleti tagjává választották, 1999-ben megünnepelték 80. születésnapját, s erre az EME kiadásában megjelent egy 680 lapos emlékkönyv a tiszteletére művei könyvészetével. 2001-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjét. 2003. január 31-én halt meg, a Házsongárdi temetőben nyugszik. 2013-ban halála tizedik évfordulójára emlékeztünk, s ekkor derült ki, hogy nem ismeretes az 1994-ben Imreh Istvánnal készített beszélgetés, az abban rejlő számos életrajzi és művelődéstörténeti adat. Ezért véltük szükségesnek újra közreadni a szöveget, egyben így tisztelegve közülünk a tíz esztendeje távozott történettudós emléke előtt.

– Tisztelt professzor úr, kedves barátom! Életrajzi adataidból kiderül, hogy Sepsiszentkirályon születtél 1919. szeptember 12-én, de iskoláidat már Kolozsvárt és Brassóban végezted. Életed fő témakörét eszerint székely eredeted határozza meg, mégis miért kellett két ilyen egymástól távol eső iskolában tanulnod, s milyen indíttatásokat kaptál ezekben?

– Nálunk, székelyeknél az iskoláztatás, a taníttatás régi szép tradíció és kényszerűség. Az volt a mi családunkban is. Bizonyítja ezt a 17–18. századbeli ludi magisterek, schola mesterek, deákok hosszú sora. Imreh Sámuel dédnagyapámnak hét fia közül hat tanult, ha más egyebet nem, mesterséget. Már az őneki jutó örökség is kicsi volt. Mózesnek, testvérének az anyakönyvben a határőrkatona státusát jelző Huszár szó után csúfondáros toldalékként odaírta valaki: „Hogy es ne volna – lovatlan huszár". Tanulni kellett tehát. Az is szokás volt – Újfalvi Sándor is írt róla –, hogy a római, a helvét, az egyhitű háromszéki a maga felekezetének valamelyik hírneves kollégiumában tanult. Én a Szamos-parti messzi városba kívánkoztam. Kolozsváron azután csodálatos iskolában diákoskodhattam. Az Unitárius Kollégiumban, a bennlakás évszázados rendtartásának önigazgató fegyelmébe fogottan ismerkedhettem a szellem szabadságával, értékelő nagyrabecsülésével. Csak azt említeném meg, hogy titkon már mi, az „alsó négybeli" fiúkák is folyóiratot szerkesztettünk. Nem győztük kivárni, hogy a felsősök jogaival élhessünk. A kiváló linóleummetsző, miniatűrista Tóth István, rajztanárom, engem művészjelöltnek tekintett, és vittem is annyira, hogy újságban is felemlegettek: „a Székelyföld küldi az őstehetségeket". Édesapám történetesen olvasta is, és hogy a bohémségtől, az elzülléstől megoltalmazzon, a közeli Brassó református Kereskedelmi Iskolájába íratott

be. Kezdetben fájdalmas volt a csere, de társak, barátok és kiváló tanárok itt is akadtak. Rajz helyett társadalomrajzot, a falukutatók könyveit tanulhattam Szécsi Sándor tanár úr jóvoltából, és készülhettem az ÁGISZ-mozgalom ösztönzése nyomán is az értelmiségi szolgálatra.

– A bécsi döntést követő négy esztendő alatt végezted a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen a közgazdasági szakot, gazdaságtörténetből doktoráltál. Milyen lehetősége volt akkoriban egy diáknak bekapcsolódni a tudományos kutatásba? Kik voltak hatással rád? Hogyan fordultál a gazdaságtörténet felé?

– Meg kell vallanom, értetlenül, csodálkozva regisztrálom s fájó döbbenettel veszem tudomásul, hogy van nemzedékek közötti harc is. Van sajnos, bár ölthet progressziót szolgáló formát is. Én mindenesetre annak a kapcsolatrendnek a híve és bizonyságtevője vagyok, amelyben az utódok kiválasztják maguknak elődeiket, tanulók a tanítókat, és a jussolt szellemi javakért őszinte szeretet, igaz hála fűzi a fiatalt az ifjú szívekben élő korosabbakhoz. A Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán sok volt az érdektelen diszciplína, a számomra közömbös tanár. Ugyanakkor azonban filozófiát, szociológiát, statisztikát, néprajzot, jogtörténetet, gazdaságföldrajzot vagy nyelvhelyességet nem csak fakultatív szaktárgyként studírozhattam, hanem önzetlen, lelkes baráti támogatást is élvezhettem előadóik részéről. Az egyetemi tanszéki intézetek munkaközösségei mellett ott volt aztán a Teleki Pál szorgalmazására életre kelt Erdélyi Tudományos Intézet, ahol famulusként, munkatársként szívesen fogadták a dolgozni akaró egyetemi hallgatót. Én rövidesen a szociológus és statisztikus Venczel József hívévé szegődtem. Dimitrie Gustinak, a román monografikus szociológia mesterének ő régi és legjobb magyar tanítványa volt, s én mindkettőjüknek buzgó olvasójává váltam. A magyar népi mozgalom szellemiségét Venczel sokra értékelte, én pedig közösségi felelősségtudatot tanultam legjobb képviselőitől. Csoda-e, hogy elsodort, magával ragadott a bálványosváraljai falukutató mozgalom, a monografikus terepmunka évekig tartó szenvedélye? Jól meghatározott központi feladat megoldásán fáradozva azután keserves teherré, gyötrővé vált a tudatlanság. A népi, paraszti múlt ismerete hiányzott nekem leginkább, s így kellett óhatatlanul Kelemen Lajos főigazgató úrhoz fordulnom. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület tudós levéltárosa élete hetedik évtizedében járt akkor, és tanított, dolgoztatott, bátorított. Így vált főtárgyammá az egyetemen a gazdaságtörténet, és ezért lett doktori dolgozatom címe: A székely közbirtokosságok története.

– Tudományos pályádat az Erdélyi Tudományos Intézetnél kezdted. Mi is volt ennek az intézetnek a célja, szerepe? Rád milyen feladatok hárultak?

– Az egyetem elvégzése után az ETI-hez neveztek ki ösztöndíjasnak. A második világháború pusztító viharától megtépetten bár, de az intézet újra munkálkodni kezdett. Célja a romániai magyarság szellemi erőinek ösz-

szefogása, a tudományos kutatómunka központjának fenntartása, tervező, szervező, támogató keret biztosítása volt. Újjászületésekor a Bolyai Tudományegyetem tartozékává vált. Rektorunk, Csőgör Lajos volt az elnöke, igazgatója pedig a prorektorunk, György Lajos. Rövid, más irányú, létfenntartó munka után tértem én is vissza: helyettes tanársegédként (munkatársam volt Faragó József és Markos András).

A hétköznapok sodrában élő ember nem mindig tudja sorsát, helyzetét helyesen megítélni. Én sem tudtam akkor eléggé örvendeni a nékem jutott „csodálatos élet"-szakasznak, de azt sem mértem fel, hogy mennyire vulkán tetején építkezünk. A Bolyai Egyetemhez társultan az utóéletét élő intézetben színvonalas tevékenység folyt. Igényes munkatervek készültek, működött a hiánytalan folyóirat-sorozatokkal, csodálatosan ránk szabott kézikönyvtárral felszerelt dolgozóterem, s mellette a „nagykönyvtár". Kiadványcserét szerveztünk Európa sok országával. S mindezt, azt hittük, jól végezzük, hiszen vezérelvünk a tudományos kutatómunkának a témaválasztásban, módszerben és feldolgozásban megnyilatkozó, testet öltő autonómiája volt.

1947 nyarán a György Lajos ellen indított hajszával valójában már kezdetét is vette „gleichschaltolásunk", a föld rengeni kezdett alattunk. Az ETI élére Gaál Gábor került, őrá hárult aztán az a feladat, hogy az intézetet a kolozsvári Akadémiai Fiókba olvassza be. Betiltását elrendelő törvényt nem hoztak, csak csendben átadták intézményünket az enyészetnek. Mi, „fiatalok" az egyetem és az akadémia munkatársai lettünk. Én 1948 őszétől a gazdaságtörténet előadója.

Rövid ideig tartó, szép és sűrű élet volt számomra ez a néhány évecske. Jóllehet a rám háruló feladatok sorában az adminisztratív munka mind jelentősebb szerephez jutott. 1946-tól, miniszteriumi kinevezés nélkül ugyan, de aligazgatóként szerveztem. Ugyanakkor azonban dolgoztam Venczel József interdiszciplináris kísérleti szemináriumában, felelőse, titkára voltam a magyar nyelvű szabadegyetemnek, választott tanárigazgatója a mi népi kollégiumunknak, a Móricz Zsigmond Kollégiumnak. És ami a legfontosabb: élhettem – ha nem is minden napomban, órámban – a tudományos kutató életét. Gyűjtöttem. Levéltárban és terepen is. Hátizsákkal felszerelten jártam a Székelyföldet, nyomoztam, kerestem a népi emlékekben, falujegyzőkönyvekben, falutörvényekben rejtezkedő megíratlan paraszti, határőrkatonai székely múltat. Meg is jelent a Székely falutörvények című kis különkiadványom. A debreceni történész Szabó István izenete szerint: jó úton járok, de végig kell mennem rajta. Nos, hát mendegélek azóta is.

– Az Erdélyi Múzeum-Egyesület elvett, elbirtokolt nagybecsű levéltárát vezetted 1950–1953 között. Hogyan zajlott le ez az államosítási folyamat, okozott-e törést az anyag használhatóságában, a kutatásban? A múzeum és levéltár korábbi főigazgatója, Kelemen Lajos ekkor még rendszeresen bejárt kutatni, milyen kapcsolat fűzött hozzá?

– Az 1950. évi február 12-i jegyzőkönyv regisztrálta az EME megszüntetését. A Jakó Zsigmond szakértelmét, ízlését, a historizálásnak centrumot, szép fészket teremtő mindenkori igyekezetét dicsérő munkahelyünket, a Farkas utcai levéltárat – Venczel József elfogatása után – zár alá helyezték. Méltatlankodásunkra s egyes városi vezetők (pl. Veress Pál) szorgalmazására végül újraindulhatott itt a munka. A szellemi irányítás, sőt a gyakorlati tevékenységet előíró tanácsadás továbbra is Jakó Zsigmondra hárult. Kinevezés nélküli felelősé, a levéltárat igazgatni engem tettek meg. (Az egyetemi munka mellett ugyanis az Akadémia Történetkutató Intézetének is alkalmazottja voltam.) Az, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára kinek a tulajdona, ki birtokolja, milyen jogcímen – számunkra bizonytalan volt. Kezdetben a „Kolozsvári ideiglenes városi bizottság vezetése alatti volt EME-levéltár" voltunk. Levéltárosunkat az Akadémia adta, a villanyszámlát, házbért és így tovább a Státus-javak kezelősége fizette. Meglehet – gondolom –, csendes felőrlődésünkre vártak, és az volt a cél, hogy mi magunk kérjük birtokba vételünket. Amikor 1953-ban megkíséreltük a város gyámságába való végleges átlépést (ekkor már Ditrói Ervint ajánlottuk az igazgatói szerepkörre), az Akadémia gyorsan intézkedett. Átvett és hivatalt is költöztetett reánk. (A Belügymi-

nisztérium azután 1974-ben kiterjesztette hatalmát az akadémiai levéltárakra is. Rövidesen a volt EME levéltárát is elnyelte, majd – különböző ürügyeket találva – használatát meggátolta.) Itt tartósítódott, egybecementeződött azonban jó néhány évre egy kis historikus műhely. Számomra hivatalvesztésem után is tanítómestereket, baráti munkaközösséget, vitapartnereket biztosító, életszépítő menedékhely maradt.

Kelemen Lajos főigazgató úrnak, Lajos bácsinak – kis idő múltával – ismét otthonává lehetett a Farkas utcai Bethlen-ház. A levéltár utóéletében a korábbi munkahelyén maradt Dani János ernyedetlen szorgalmával, kutatókat kiszolgáló önzetlenségével szerzett felbecsülhetetlen érdemeket. Levéltárosnőnk – Bujor Surdu kollégánk felesége – tőle inspirálódva tett meg mindent, hogy Lajos bácsi visszatérjen (a megfelelő acéltollal és tintafajtával díszített) íróasztalához. A nehezen kiolvasható vagy értelmezhető kézirattal, oklevélbeli szóval, mondattal azután hozzá zarándokoltunk mi is. Engem – ismervén érdeklődési körömet – ezen az asztalon gyakran várt az ajándéka: egy-egy már ki is másolt szöveg, részlet, utaló cédula. Közel lakván egymáshoz, sok estén kísértem el, mentem vele hazáig. Őszintén meg kell vallanom, fő gondunk az ő kedvelt, ismerős macskáinak, pinceablakokból, más rejtekekből előbúvó cicáinak az esti megvendégelése volt.

– Harmincöt éven át voltál a kolozsvári Bolyai, majd Babeş–Bolyai Tudományegyetem tanára. Egyetemes és legújabbkori történetet, gazdaságtörténetet adtál elő. Mivel magyarázható, hogy a kolozsvári egyetemen egy rendkívül rangos történész tanári kar alakult ki, minden korszaknak megvolt a maga tudós professzora, akikre mind a határon túli magyar, mind a román kollégák tisztelettel néztek fel?

– Bizonyára szerepe volt az eredményeinkben az ősi magyar felekezeti iskolák, kollégiumok színvonalának, a tanári karok sajátos oktató, nevelő munkájának. Kollégáim, barátaim ugyanakkor

egy hagyományos, mi-tudatos munka-ethosz hívőiként nagyon szorgosan, igen keményen dolgoztak. Egyeseket a jó hatású erdélyi örökségünk, a sztoicizmus is erősített. És nem lebecsülendő hajtóerő volt a jó értelemben vett becsvágy. Nem idealizálni szeretném ezt a múltunkért itt felelősséget vállaló értelmiségi csoportot. Sajnos, nem mindenki, nem mindenkor tudott csak bocsánatos bűnök elkövetője lenni, s így „vétségtelen igaz" kevés volt miközöttünk is.

Az intézményteremtő ősök nyomdokait követve kerestük a munkacsoportokat. Volt is egyetemünk, különállóan, majd a Bolyaihoz csatoltan Erdélyi Tudományos Intézetünk, és párhuzamosan ezekkel működött az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Amikor az önálló magyar tudományos kutatótömörülést nem tűrő hatalmi erőszak ezeket az alakulatokat elsorvasztotta, megszüntette, azonnal kerestük az amorf, statútum és stallum nélküli, de kohéziót éltető formákat. Végezetül többen már csak egyedül, egyszemélyes műhelyeikben, celláikban vállalták magukra egy-egy tudományos intézeti szakosztály tennivalóit. Nálunk, historikusoknál nagyobbnak tűnő volt a felelősség, nagyon nehéz frontszakaszon küzdöttünk; mai kedvező megítélésünk – gondolom – egy magatartásforma dicsérete is lehet.

– A tudományos kutatómunkában volt-e valamilyen rendszeres együttműködés a tanári karon belül, vagy ez teljesen esetlegesen alakult?

– Az egyetemi tanszékeken (vagy az EME, ETI keretében) a történetkutatás rendszeres együttműködésre alapozódott, részletesen kidolgozott munkatervek útmutatása szerint folyt. A Nicolae Iorga Történettudományi Intézet Nemzetiségtörténeti Osztálya – Demény Lajos vezetésével – egy ideig még segíthetett abban, hogy ne esetleges vagy éppen ki-ki kedve szerinti legyen a munka. Természetesen nem ez az igazodás akadályozta azt, hogy a gályarabok padjából akárki is kedve szerinti munkapadot formáljon, de számomra és társaim számára parancs volt a „köz javára törekedés" elmúlt századokból való üzenete. Gyakorlatilag: ha például nagy ünneppé kívántuk tenni Bethlen Gábor születésének négyszázadik évfordulóját, s nekem jutott megmunkálásra a gazdaságtörténeti dűlő, a székely história mezejét parlagnak, ugarnak kellett egy időre hagynom. Szívesen tettem.

– Mint kutató elsősorban a feudalizmusról a kapitalizmusra

való áttérés problematikájával foglalkoztál, s ezen belül is ennek székelyföldi vetületével. A származáson kívül mi vezetett rá erre a témára, s melyek fontosabb, újszerű megállapításaid, eredményeid?

– A kapitalizmusba, a polgári társadalomba születtem bele. Ez volt a jelenem. Én ebben a sorsunkat meghatározó – akkor válságban lévőnek hitt, de mindenképpen reformálásra szoruló – jelenben szerettem volna tájékozódni. Ezért kellett a Marc Bloch-i szóra figyelmeznem: „A jelen meg nem értése a múlt nem ismeréséből származik". Henri Pirennel együtt vallottam, hogy azért vagyok történész, mert az életet szeretem. Így osontam visszafelé (Hajnal Istvánt sajnos még nem ismerve) a szociológiából a históriába, ami valójában ugyanazt a tájegységet jelentette, csak éppen hosszabb utat kellett a kutatónak megtennie. Az otthonosabbá lett történelmi szakomban azután újabb megismernivalót találtam a felsejlő előzményekben. Így jutottam el a kiegyezés korától 1848-ig, a reformkorig, a felvilágosodás nagy századáig, majd a fejedelemségig. A paraszti múlt nagy jelentőségű szerkezetváltása, a nagyon lassú struktúramódosulás szükségessé tette a feudalizmus alkatának, majd alkonyának hosszabb elemzését, sokoldalúbb vizsgálatát.

Mit tudtam meg? Sokra értékelném végre önmagam, ha erre a kérdésre pár szóban felelni tudnék. Mindenképpen nagy-nagy öröme, ajándéka csodálatos életemnek, hogy megjelenhetett az Erdélyi hétköznapok című könyvem. Ezt a munkámat idézném meg tanúságtevőnek. Magyarázatként az 1979-es kiadásban már az a pontosító alcím szerepel, hogy „Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról". Az előszó első bekezdésében siettem elmondani a következőket: „A szerző – falukutatóként való indulása és gazdaságelméleti iskolázottsága következtében is – kezdettől fogva a társadalom- és gazdaságtörténet elemzését és e körön belül a parasztság históriájának művelését érzi legsajátosabb feladatának. Arra is régóta törekszik, hogy a hajdanvolt köznapi dolgok iránt érdeklődést keltsen, a hétköznapi események krónikája számára olvasókat toborozzon".

Újfajta művelődéstörténetet szerettem volna írni. Olyat, amelyben – Georg Simmel szerint is – egy alakulat keretében szerves egységükben, összefüggéseikben vizsgálhatók a jelenségek, a történeti tények. Ezért kerestem meg a szabadparasztot a faluközösségben, a jobbágyot, zsellért az uradalomban, a birtokon robotolva, céhben a kézművest, manufaktúrában a munkást, majorsági gazdaságában a földesurat. Talán sikerült is így életszerűbb rekonstrukciót formálni és a sok régió-, provinciabeli sajátost az európai rokonsági körrel találkozóra invitálni, megismertetni. Ezzel párhuzamosan egy formációban, alakulatban, a faluközösségben végigkísértem – a 16. századtól majdnem napjainkig – elfeledett, eltékozolt örökségünket, a kötöttségek világabeli szabadságot, a feudalizmus kori demokráciát, az önigazgató, rendtartásokra épülő autonómia tradícióit.

A székely történet kutatása, mondanom sem kell, nem jelent semminő elkülönülést. E tájegység, a Székelyföld szülötte lévén, ezt a székely társadalmat jobban ismerem. Emellett itt találhattam meg a legnagyobb bőségben azokat az irományokat, feljegyzéseket, falutörvényeket, falujegyzőkönyveket, amelyekben székely lófők, gyalogosok, határőrök, jobbágyok saját kezűleg örökítették meg értelmes rendre törekvő életüket. Ezért kellett megírnom 1973-ban A rendtartó székely falut, majd 1983-ban A törvényhozó székely falu című könyvet. Parasztságtörténetet írhattam, paraszti források alapján. A Kászonszéki krónikában, amelyet Pataki Józseffel együtt írtam, és 1992-ben jelent meg, ezt az alapsejtet, a paraszti communitást is igazgató széket (vármegyét), tehát a tágabb, szélesebb körű autonóm székely intézményi formát próbáltuk meg hétköznapjaiban megfigyelni.

– Már 1941–1944-ben falukutató táborozásokon vettél részt, a helytörténetet összekötötted a szociográfiával. Tanítványa és munkatársa voltál Venczel Józsefnek, írásait is kötetbe rendezted. Változó valóság címmel szociográfiai tanulmánykötetet szerkesztettél 1978-ban. Beszélhetünk-e egy erdélyi magyar szociológiai-szociográfiai iskoláról? Hogy látod a magad szerepét ebben, van-e folytatás?

– A falu mezei gazdaságának a vizsgálata, a szociológiai felmérés, néprajz-, jogszokáskutatás mind a monografikus szociológiai iskola keretényezőinek a megismerését szolgálta. Recens jelenségekkel foglalatoskodó falukutató diákok voltunk tehát. Az is igaz, hogy valóban modell értékűnek szántuk a bálványosváraljai – sok ember többévi munkáját summázó – falumonográfiát. 1944-ben azonban már tájegységvizsgálattá szerettük volna felnöveszteni, kiterjeszteni (az egy falubeli mélyfúrás ismereteire támaszkodva) a váraljai módszert. (Alkalmam volt még Magyary Zoltánnal beszélni meg a módozatait.)

Hogyne kívántam volna újra felvirágzónak látni a romániai magyar társadalomkutatást, és kötelességemnek éreztem, hogy az egy évtizedet is meghaladó bebörtönzést kitöltött, még szellemi erejének teljében elhalálozó Venczel Józsefnek a nevét, személyiségét a fiatalok között ismertté tegyem. Iskoláról szólni nagy túlzás volna. Mindenképpen jelentős azonban ez a kísérlet, hiszen tanúsága az önismeretre törekedő erdélyi értelmiségi felelősségtudatnak. A Változó valóságot (1978) kezdetnek, újrakezdésnek, kapunyitásnak szántuk csupán. Az önismeret útján (1980) pedig a nagy adósság törlesztésének kezdete volt. Hét évig járta a kézirat a cenzúra rögös útjait, amíg végül csonkulva bár, de jelezhette: nem mondunk le az értékes magyar szociológiai előzmények számbevételéről, és arról sem, hogy Venczel Józsefről fiatal szociológusaink és történészeink is tudjanak.

– Ide kapcsolhatók a Csetri Elekkel és Pataki Józseffel végzett statisztikai vizsgálódásaid is...

– A szociológia, a váraljai falukutatás valóban igényelte a statisztika elméletének és módszerének ismeretét. Venczel József e tudományágnak kiváló művelője volt. Sokat tanultam tőle, majd a Bolyai Egyetemen magam is tanítottam. Vallottam az Annales-iskola jelszavát: „most mérni és számolni kell". Annál inkább, mert a mennyiségi számbavétel, a kvantifikált história megnehezítette a mítoszgyártást, ferdítést, hamisítást. Csetri Elekkel a feudalizmusból a kapitalizmusba átmenő erdélyi mezőgazdaság történetének megírásakor sok tendenciózus hipotézist cáfoltunk meg. Vele és Pataki József – nemrégen elhunyt – barátommal együtt munkálkodva a társadalom szerkezetének rendi összetételét, feudális struktúra-rétegzettségét vizsgáltuk. E tárgykörből való Erdély változó társadalma (1767–1821) című könyvünk, és az ezt kiegészítő, 1821–1848-as állapotokat felmérő tanulmányunk.

A székely társadalomtörténet nagy és régóta folyó vitát kiváltó kérdését, azt, hogy eljobbágyosodott-e vagy megmaradt egyenlően szabadok népének a székelység, szintén e módszer alkalmazásával lehetett végre pontosan és félremagyarázhatatlanul megválaszolni. Az 1614. évi székely lustra történeti statisztikai forrásértékét különben 1977 szeptemberében a nemzetközi történeti demográfiai kollokvium hallgatósága is megismerhette.

– A Kriterion Könyvkiadó adta ki 1979-ben az Erdélyi hétköznapok 1750–1850 című negyedfélszázlapos összegező társadalom- és gazdaságtörténeti köteted, majd ez Viaţa cotidiană la secui 1750–1850 címmel 1982-ben románul is megjelent. Milyen volt a visszhangja? A román tudományosság is elfogadta megállapításaidat?

– Valóban, 1981. július 17-én az Erdélyi hétköznapok című könyvemért a România Szocialista Köztársaság Akadémiája nekem ítélte a Nicolae Bălcescu-díjat. A könyvet a Kriterion román nyelven is megjelentette – a székelyeket helyezve előtérbe –, és a Nicolae Iorga Történettudományi Intézet igazgatója, Ştefan Ştefănescu írt hozzá előszót. Eleinte – Domokos Gézától tudom – ódzkodott ettől a munkától. Kérték, nézze meg a román nyelvű kézirat egy-két lapját. Megnézte és vállalta az előszó írását. Érdemen felül dicsért, de őszintén. Az intézetben mintaként javallotta a bukaresti kutatóknak. A Hétben megjelent általa írott szövegből idézném: „Imreh István munkája – a történelmi igazság alaposabb felméréséért, alkotóan tökéletesített módszertana miatt is – a nemzetközi történetírás legsikerültebb s egyben legmodernebb eredményei mellé helyezendő". 1982 őszén megjelent még egy-két kisebb ismertetés. A könyv elég hamar elfogyott. Munkásságukban azonban azok a módszertani megoldásokat kereső kolozsvári fiatal román történészek használták fel elsősorban, akik közül többen tanítványaim is voltak. A korszerűbb székelységképhez senki sem szólt hozzá.

– A Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli (1977) és a Magyar Tudományos Akadémia külső (1990) tagsága mellett munkásságod milyen elismerését idéznéd még fel?

– Álszerénység volna e kérdésre a szerénység leplébe öltözötten válaszolni. Megilletődötten és hálás szívvel fogadtam például a magyarországi néprajzos barátaim biztatását: azt, hogy 1977-ben a Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja lehettem. (A kolozsvári román–magyar néprajzi körnek már a negyvenes években szorgalmas munkatársa voltam.) Mélyen meghatott, hogy idő múltával, 1990-ben a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság is tagjai sorába fogadott, majd a fiatalok tiszteletbeli elnökséggel kedveskedtek volna, de azt már nem fogadhattam el. Az 1983. év legjobb romániai magyar könyvének kijáró Korunk-díjat nekem ítélték. Ezt már negyvenéves falutörvénygyűjtő konokságom elismeréseként valóban őszintén köszöntem meg. Azután jött a meglepetés, a nagy megtiszteltetés: 1990 májusában a Magyar Tudományos Akadémia 150. közgyűlésén gazdaság- és társadalomtörténeti munkásságom elismeréséül külső taggá választottak.

– Egykori tanítványaid szerint Pataki Józseffel együtt ti tudtatok leginkább a történész diáksághoz közeledni; irányító- és segítőkészséged közismert. Ma, amikor az erdélyi értelmiségi középnemzedék hiányára szoktunk panaszkodni, hogy látod az utánpótlás kérdését? A saját témakörödben lesz-e folytatás?

– Valóban többen is vannak ma már jelentős súlyú, ismert nevű historikusok, akik hajdan az én előadásaimat is hallgatták, szemináriumaimra jártak. Miként volna lemérhető azonban az, hogy mennyi az én részem a szakember, az alkotó értelmiségi formálásában? Hogyha engem sohasem hallgat, nem olvas, vajon nem jutott volna-e el akkor is oda, ahová elérkezett? Azzal is számolnunk kell, hogy a könyvtárak, a korábbi elődök könyvei, írásai szintén döntő fontosságúak lehetnek. Tanulmányt írhatnék magam is arról, hogy csak olvasmányélmények alapján kitől mit tanultam.

Az erdélyi értelmiségi középnemzedék hiányát joggal emlegetik; valóban, szólhatnék a történészekről is, tanítványaimról, barátaimról. Sajnálom őket és hiányoznak. A „horror vacui" elmélete elavulhat, de nem maradhatnak üresen az őrállomások, valaki a helyükbe lép. Azt kell nagyon segítenünk. Történelmet sokan tanulnak. A Babeş–Bolyai Egyetemre is kerültek új, fiatal, történelmet oktató tanárok. Ismét működik, dolgozik az Erdélyi Múzeum-Egyesület, s mind nagyobb súlya van új neveknek. Az én kutatási témakörömben pedig már van, és bízom benne, lesz is folytatás, hiszen rengeteg a tennivaló. Aranka György 1791-ben mondott szavait idézném: „munka elég vagyon, csak ember légyen reá".

GAAL GYÖRGY

Az interjút Imreh István diákkori festményeivel illusztráltuk. A reprodukciókat László Miklós készítette.